

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ ІМЕНІ Г.С.СКОВОРОДИ**

Кожем'якіна Оксана Миколаївна

УДК 141.7:316.6

ДОВІРА ЯК ЦІННІСНА ОСНОВА СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософських і політичних наук
Черкаського державного технологічного університету МОН України

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
Заслужений діяч науки і техніки України
Єрмоленко Анатолій Миколайович
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди
НАН України,
директор

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Карпенко Катерина Іванівна,
Харківський національний медичний
університет МОЗ України,
завідувачка кафедри філософії;

доктор філософських наук, професор
Бойченко Михайло Іванович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри теоретичної і практичної
філософії;

доктор філософських наук, професор
Довгополова Оксана Андріївна,
Одеський національний університет
імені І.І. Мечнікова МОН України,
професор кафедри філософії.

Захист відбудеться «18» вересня 2020 р. о 14:00 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.161.02 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня
доктора (кандидата) наук в Інституті філософії імені Г.С. Сковороди НАН України
за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4, к. 318

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту філософії імені
Г.С.Сковороди НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розісланий “12” _____ серпня _____ 2020 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філософських наук

Л.А. Ситніченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Кардинальні перетворення в різноманітних сферах суспільного життя сприяють посиленню уваги до гнучких соціокультурних детермінант, чільне місце серед яких посідає саме довіра. Однією з виразних ознак актуалізації довіри є як посилений практичний суспільний запит та широка наукова тематизація, так і значні кризові тенденції, зафіксовані багатьма соціологічними дослідженнями. Останні виявляють доволі низький рівень довіри до переважної кількості соціальних інституцій, ілюструючи процеси втрати довіри її ресурсним виснаженням. Поступово у наукових дискусіях щодо значущості довіри відбувається перехід від зачарування універсальними властивостями довіри як умови злагодженого функціонування суспільства до усвідомлення необхідності зважати на всі наслідки довіри, встановлення міри довіри та інституціалізації недовіри як однієї з форм суспільного контролю. Відтак постає потреба ціннісного обґрунтування нових засад довіри в сучасному постіндустріальному суспільстві, з притаманними йому невизначеністю, динамічністю, численними ризиками, «інформаційною» та «комунікаційною» революціями, актуалізуючи філософське осмислення ролі та місця довіри в сучасному соціумі. Неабиякої проблематизації довіри зазнає також і в контексті зростання маніпулятивних технологій, зокрема, в економічному та політичному контекстах, актуалізуючи питання кризовості та вразливості довіри в умовах масовізації суспільства, ідеологічних інформаційних протистоянь у «ситуації постправди» тощо.

В політичному сенсі рівень та якість суспільної довіри визначає стан демократичних перетворень, тенденції розвитку громадянського суспільства, міру легітимності влади та загалом стан політичної культури, обумовлюючи наявність в суспільстві підґрунтя для особистісної та суспільної самореалізації, спрямованість тенденцій суспільної, національної та, що особливо актуально для сучасної України, політичної консолідації. Феномен довіри висвітлює проблеми таких важливих чинників громадянського суспільства, як механізми самоорганізації, інтеграції, колективної ідентичності. Вочевидь потреба у формуванні культури довіри є реакцією на динаміку ускладнення соціальних взаємодій у відповідності до складності вирішення розмаїтих соціальних проблем – екологічних, економічних, політичних, культурних, правових тощо, постаючи важливою засадою гармонізації міжлюдських стосунків на всіх рівнях соціальної взаємодії, що потребує врахування глобальних контекстів узгоджувального вектору відповідальності щодо питань безпеки у довкіллі та збереження життя загалом.

Соціально-філософське осмислення довіри ускладнюється багатоманітністю, мінливістю та всепроникністю досліджуваного феномена, що й зумовлює потребу здійснення комплексного концептуального та функціонального аналізу довіри як динамічного явища сучасності з урахуванням історичних та прогностичних контекстів темпоральності, уможливорюючи формування нових підходів до осмислення інтегративних та легітимативних засад соціальності. Натомість спостерігається посилення дискусійності щодо визначення сутності довіри, її чинників та ролі в сучасному суспільстві, особливо з урахуванням вразливості і амбівалентності довіри та стійкої динаміки падіння рівня інституційної довіри. При цьому значно актуалізується ціннісне підґрунтя ресурсів та соціальних ефектів довіри

в розробці та впровадженні «принципу довіри», «філософії довіри», «культури довіри», «політики довіри», «мови довіри» тощо. Отже, всебічне дослідження довіри як ціннісної основи соціальної взаємодії з урахуванням загальних тенденцій розвитку проблем соціального порядку, ціннісно-нормативного узгодження, взаємної відповідальності, справедливості, солідарності має вкрай важливе теоретичне та практичне значення для розуміння сутності та трансформаційної динаміки соціокультурного простору глобалізованої сучасності.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Серед наявних робіт з проблематики довіри слід виокремити психологічний, етичний, філософський, соціологічний, економічний, культурологічний, політологічний підходи, які зосереджуються навколо окремих видів, форм та проявів довіри. Так звана «універсальність» та «невловимість» довіри спричинюють появу численних досліджень її проявів в різноманітних сферах суспільства, актуалізуючи потребу у міждисциплінарному підході. Тож цілком закономірно, що хоча аналіз проблеми довіри значно ускладнюється через її неоднозначність та різнобічність, в сучасному науковому дискурсі феномен довіри має доволі репрезентативні позиції. Важливе методологічне значення мають фундаментальні дослідження довіри у сфері соціальної теорії, серед яких найвідомішими є праці Н. Лумана, Е. Гіденса, Ф. Фукуями, А. Селігмена, П. Штомпки, Т. Ямагіші, Б. Міцтел, Б. Барбера, Д. Гамбети, Е. Усланера, Р. Хардіна, Ш. Айзенштадта, С. Касталдо, А. Байер, К. Хоулі, Н. Поттер, П. Фолкнера, В. Томаса, С. Райта та ін. Все більшого значення набувають дослідження довіри як елементу соціального капіталу, що відображено в працях Р. Патнема, Р. Леонарді, Р. Нанетті, Ф. Фукуями, П. Бурдьє, Дж. Колемана, П. Дасгупти, Н. Соболевої, О. Лазоренко та ін. Основним джерелом досліджень психологічної природи довіри є ґрунтовні роботи Е. Еріксона та К. Роджерса, а також праці Т. Скрипкіної, А. Купрейченко, В. Зінченка, Є. Ільїна, Ю. Копилової, П. Шихірева, І. Антоненко та ін.

Філософський аналіз проблеми довіри у співвідношенні з категоріями віри та відповідальності здійснюється в працях М. Бубера, А. Байер, М. Гартмана, Б. Рутковського, А. Єрмоленка, М. Косяка, В. Візгіна А. Коміної, Е. Усланера, Н. Тишкової, Л. Боса, О. Кокорської, Я. Янчева, Р.Б. Шо, М. Дойча та ін. Проблематика довіри у векторі політичної філософії, дотично до питань національної ідентичності, спрямованості демократичних перетворень, легітимації, справедливості, толерантності, суспільної угоди тощо, знаходить відображення в працях П. Бурдьє, Р. Хардіна, Р. Патнема, Я. Корнаї, Ч. Тіллі, С. Пролєєва, О. Білого, Є. Бистрицького, О.Йосипенко, В. Богданова, А. Карася, О. Довгополової, Д. Усова, М. Братковського, В. Сукачова та ін.

Виразне посилення наукового інтересу до проблематики довіри у сфері економіки, в тому числі, в аспекті аналізу впливу довіри на управлінську та господарську діяльність, спостерігається в працях Дж. Хоскінга, Я. Корнаї, О. Ляска, В. Геєца, А. Гриценка, О. Беяніна, В. Зінченка, В. Грицаєнка, Ю. Веселова, Б. Мільнера, О. Кузіної, Р. Гоч, В. Столяр та ін. Серед сучасних соціологічних досліджень довіри слід виокремити праці Р. Хардіна, Т. Мозгової, Є. Головахи, А. Бови, Д. Князева, Ю. Латова, О. Дворянова, Ю. Веселова, Г. Андрущенко та ін. Варто також зазначити вчених, які досліджують різноманітні прояви інституційної та

міжособистісної довіри – Д. Князева, А. Алексєєву, В. Лукіна, Ю. Копилову, Д. Литвинова, В. Звоновського, В. Рукавішнікова та ін.. Загальнометодологічні аспекти проблеми довіри як раціональної основи соціальної взаємодії розглядаються в контексті теорій обміну (Дж. Хоманс, П. Блау, Р. Емерсон, К. Кук, М. Дойч, Т. Ямагіші та ін.), де довіра проблематизується як соціальний вибір в контексті необхідності узгодження інтересів, враховуючи вибір між задоволенням власних інтересів та досягненням загального блага, а також створення злагоджених мереж обміну, що передбачає генералізацію довіри, ілюструючи ситуацію взаємозалежності та розвитку підґрунтя для співробітництва шляхом гармонізації цілей та прийнятних шляхів їх досягнення.

Для створення теоретичних і методологічних засад дослідження проблем формування та обґрунтування ціннісно-нормативних підстав довіри в аспекті створення вільного від панування комунікативно-раціоналізованого етосу турботи, відкритості та взаємності важливого значення набули розробки представників комунікативної теорії (К.-О. Апеля, Ю. Габермаса, В. Кульмана, Д. Бьолера, П. Ульріха, В. Гьосле, А. Єрмоленка, К. Карпенко, Л. Ситніченко та ін.). Принципово важливими для розуміння проблеми довіри в контексті системних та ціннісних змін сучасності доби глобалізації та інформатизації стали праці Е. Гіденса, З. Баумана, У. Бека, Р. Інглахарта, К. Вельцеля, А. Селігмена, В. Ляха, М. Бойченка, В. Воронкової, Я. Любивою, М. Култаєвої та ін. Історико-філософський ракурс аналізу феномена довіри представлено у дослідницьких стратегіях концептуалізації довіри як моральної категорії в аспекті відкритості, передання повноважень та інтегративного компонента соціального капіталу (А. Селігмен, Ш. Айзенштадт, А. Байєр, Р. Хардін, Б. Барбер, П. Дасгупта, Т. Ямагіші, Е. Усланер, В. Візгін та ін.).

Попри наявність значного кола робіт, присвячених вивченню як теоретичних, так і практичних аспектів довіри та її функціонування в різноманітних сферах сучасного соціуму, все ж залишається недостатнім узагальнене соціально-філософське висвітлення специфіки довіри як ціннісної основи соціальної взаємодії, що свідчить про нагальність запропонованої праці. Цілком логічно постає потреба в розгляді питання щодо концептуального та функціонального сенсу довіри як категорії соціальної філософії, а також дослідження логіки співвідношення зі спорідненими категоріями відповідальності, визнання, толерантності, справедливості. Нагальним залишається і комплексне розкриття своєрідної аксіологічної та діалогічно-комунікативної природи довіри, зокрема, в суперечливих умовах глобалізації та інформатизації.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі філософських і політичних наук Черкаського державного технологічного університету. Робота над дисертаційним дослідженням пов'язана з науково-дослідною темою кафедри «Філософські основи соціально-політичного прогнозування» (2018-2020 рр., № 0117U007472).

Мета й завдання дослідження обумовлені поставленою науковою проблемою – на основі сучасних методологічних та текстологічних філософських здобутків розробити цілісну соціально-філософську концепцію довіри, спрямовану на розкриття її ціннісної сутності та ролі в процесі соціальної взаємодії, інтегруючи

основні теоретичні концептуалізації феномену довіри та визначаючи тенденції формування культури довіри в сучасному світі доби глобалізації.

Відповідно до поставленої мети сформульовано такі дослідницькі **завдання**:

- розкрити історичні витoki ідеї довіри та концептуалізувати історико-філософське підґрунтя проблематизації довіри;
- здійснити експлікацію джерел кризовості довіри та умов реалізації її гуманістичного потенціалу, виокремити провідні світоглядно-методологічні настанови філософії довіри;
- враховуючи наявні підходи соціальної теорії, проаналізувати основні концепції філософського розуміння довіри як міждисциплінарної наукової проблеми;
- репрезентувати концептуальну сутність довіри, визначити концептуальні межі та з'ясувати її базові ознаки і типологічні особливості;
- визначити категоріальну специфіку та здійснити компаративний аналіз споріднених довіри категорій;
- осмислити евристичний потенціал концепції довіри як ціннісної відповіді;
- обґрунтувати положення про довіру як фундаментальну цінність людського співжиття, досліджуючи її місце та значення в соціальній взаємодії;
- осмислити аксіологічні та комунікативні джерела довіри, дослідити дискурсивно-етичне підґрунтя реалізації довіри;
- визначити перспективи прояву легітимативного та інтегративного потенціалу довіри/недовіри в умовах демократизації суспільства;
- проаналізувати темпоральну специфіку довіри, окреслити її значення в проблематиці соціальної пам'яті та національної ідентичності;
- охарактеризувати специфіку культури довіри, виявити її синергійний потенціал та перспективи формування в контексті ціннісної динаміки сучасності;
- виявити підстави кризовості та вразливості довіри в сучасному світі, окреслити небезпеки маніпулятивних інтенцій в дискурсі довіри;
- проаналізувати сучасні тенденції трансформації довіри та перспективи функціонування культури довіри в умовах глобалізації та інформатизації.

Об'єктом дослідження є феномен довіри як невід'ємний вимір людського буття і соціальної реальності.

Предмет дослідження – аксіологічна сутність, специфіка прояву і роль довіри в конституюванні сучасної соціальної дійсності та в процесах взаємодії людини з соціальним середовищем.

Теоретико-методологічна основа дослідження зумовлена його метою і завданнями та базується на принципах об'єктивності, системності, міждисциплінарності. Потреба застосування принципу міждисциплінарності визначається завданням комплексного аналізу довіри як динамічного соціокультурного явища сучасності, здійсненого шляхом інтегрування соціально-філософського, аксіологічного, етико-теоретичного, культурологічного, соціологічного, політико-філософського, теоретико-економічного, психологічного, синергетичного підходів тощо.

В пошуках плідних теоретико-методологічних переваг та відповідного завданням дослідження понятійного апарату в роботі використовуються

методологічні настанови системного, структурно-функціонального, аксіологічного, комунікативного підходів, що сприяло окресленню функціональної, концептуальної та праксеологічної специфіки довіри. У роботі також застосовано ряд методологічних ідей соціосинергетики, феноменології, герменевтики, екзистенційної аналітики, етнометодології, соціального конструктивізму, постмодернізму, що дало можливість здійснити поняттєво-аргументативний аналіз довіри та виявити її легітимативний, самоорганізаційний і самореалізаційний потенціал в динаміці соціальних змін. Зокрема, для визначення категоріальної сутності довіри у співвідношенні зі спорідненими категоріями було використано компаративний метод, для окреслення основних інтерпретативних підходів до розуміння поняття довіри – герменевтичний, для розкриття специфіки довіри як ключового феномену соціокультурної реальності – феноменологічний, для обґрунтування концепції довіри як ціннісної відповіді у взаємодії з Іншим – метод респонзивної феноменології, для характеристики інтегративних ресурсів культури довіри – соціосинергетичний метод тощо.

Теоретико-методологічною базою даної роботи стали концепція довіри як редукції соціальної складності в системній теорії Н. Лумана; концепція соціального становлення та культури довіри в соціології повсякденності П. Штомпки; моделі динаміки довіри в приватній та публічній сферах А. Селігмена; концепція соціокультурної природи довіри як морального капіталу суспільства Ф. Фукуями; концепція «інкапсульованої довіри» в теорії раціонального вибору Р. Хардіна; концепція стратегічної та моралістичної довіри Е. Усланера; структури довірчих очікувань як умови стабільних узгоджених дій та порозуміння в концепціях соціальної драматургії Г. Гарфінкеля та І. Гофмана; теорія соціальної дії М. Вебера; теорія універсалістської етики дискурсу К.-О. Апеля, Ю. Габермаса, А. Єрмоленка; концепція «ціннісної відповіді» в метафізиці комунікації Д. фон Гільдебранда та респонзивній феноменології Чужого Б. Вальденфельса; концепція ціннісної динаміки сучасності Р. Інглхарта та К. Вельцеля тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексній соціально-філософській концепції довіри як ціннісної основи соціальної взаємодії, що конкретизується у трьохаспектному аналізі довіри як концепту, соціокультурного явища та міри соціальності. На підставі проведеного теоретичного аналізу проблеми обґрунтовано низку положень, що мають наукову новизну та виносяться на захист:

Вперше:

– здійснено генеалогічний аналіз проблематизації довіри, що уможливило розкриття не лише історичних витоків довіри, а й виявлення «антиномій довіри», явних та прихованих чинників соціальної діяльності в реверсивній динаміці взаємозалежностей, критичне смислове розкриття амбівалентних проявів та суперечливих властивостей довіри. Встановлено, що в традиційному суспільстві довіра є нетематизованим соціальним складником культурної традиції та однією з необхідних засад локальних контекстів соціальності, постаючи інтегративною ознакою некритичної ритуалізованої впорядкованості та контрольованої спільнотою передбачуваності соціальних взаємодій; водночас сучасне суспільство з притаманними йому соціальною складністю, функціональною диференціацією, світоглядною плюральністю та принциповою непередбачуваністю потребує вироблення нових підходів до концептуалізації довіри, що конкретизується в

термінах інтегративних конструктивних реакцій на ризикові взаємодії, редукції соціальної комплексності, ціннісно-нормативного обґрунтування базових принципів культури довіри та узгоджувальних перспектив їх застосування;

– в генеалогії філософії довіри сформульовано три світоглядно-методологічні позиції: *позитивно-ідеалістичну*, *обережно-реалістичну*, *оптимістично-критичну*, які позначають усвідомлення міри вразливості довіри та спрямованість настанов відкритості/закритості у соціальних взаємодіях;

– розроблено категоріальну концептуалізацію довіри як *форми респонзивної соціальної активності* в термінах соціальної надійності, екзистенційної безпеки, взаємної відповідальності, *фідучіарної* (тобто заснованої на обґрунтованому очікуванні врахування інтересів Іншого) компетентності та нормативної передбачуваності в аспекті аналізу моральних та прагматичних детермінант соціальної взаємодії в горизонтах соціально-ризикових дій, що дозволило окреслити аксіологічну значущість визнання та відповідальності як основи відносин між суб'єктами довіри у їх взаємній ціннісній спрямованості та самореалізаційній динаміці;

– сформульовано *респонзивну концепцію довіри як ціннісної відповіді*, що уможливило осмислення конструктивних та деструктивних ефектів спрямованості реакції на вияв довіри як відповіді на цінність: у випадку очікуваного позитивно-ствердного результату така відповідь сама є цінністю, відкриваючи людину світові та закладаючи основи для подальших (авансованих) продуктивних взаємодій в аспекті ціннісної основи формування соціального та людського капіталу; коли ж результат відносин довіри по суті є актом заперечення, зневажання, маніпуляції та руйнації очікувань, така відповідь на цінність довіри стає злом саме внаслідок заперечення цієї цінності, що має широкую негативну (захисну) проекцію на подальші взаємини;

– виявлено *темпоральні особливості* довіри, що ілюструють взаємозалежність у соціальних перспективах і ретроспективах та зумовлюють включення до концептуальних ознак довіри специфічної фідучіарної темпоральності, залежної від соціального контексту. Ключовими у темпоральному вимірі довіри як проективної детермінанти соціальної взаємодії визначено когнітивні акценти *модусу вибору* та *формування очікувань* з орієнтацією на попередній досвід соціальних взаємодій, що також втілюється у репутаційному капіталі (минуле), *модусу вияву* та *переживання очікування* (теперішнє), *модусу реалізації* – у вигляді виправдання чи невиправдання довіри (майбутнє);

– конкретизовано концептуальний зміст довіри як соціальної надійності та взаємовідповідальності, що передбачає насамперед *фідучіарні експектації* та *конститутивні очікування*, що задають формати визначеного способу поведінки відповідно до вимог належного виконання соціальної ролі та розумної турботи, поєднуючи етоси зобов'язання та піклування з діалогічними перспективами спільної відповідальності, що відповідно актуалізує *фідучіарну компетентність*;

– здійснено концептуальне узагальнення розмаїття визначень довіри у *фідучіарних ознаках*: специфічного подвійного відношення (*відношення-оцінки* та *відношення-зв'язку*); готовності до власної *вразливості* та визнання можливості *покладання* на добру волю іншого; специфічного набору *фідучіарних очікувань* (намірів, компетентності, безпеки); виконання *добровільно взятих зобов'язань*

належним чином; *темпоральності*; орієнтовної *прогнозованості* результатів довіри в умовах невизначеності;

– задля увиразнення легітимативного та інтегративного потенціалу довіри запроваджено такі когнітивні метафори довіри: «*фермент соціальності*», що уможлиблює та посилює успішні соціальні взаємодії на всіх рівнях сучасного соціуму; «*каталізатор можливостей*», що сприяє розкриттю інтегративного потенціалу взаємодії, ініціюючи громадянську активність та готовність до змін; «*репутаційний барометр*», що ілюструє переваги загальної соціальної оцінки надійності та стимульні тенденції вибору якості і підтримки правил оптимально чесною та відкритою взаємодією в тривалій перспективі;

– розроблено процесуально-очікувальну дефініцію довіри як *способу відкритого раціонального впорядкування потенційно невизначених взаємодій* шляхом формування установки на те, що об'єкт довірчого відношення відповідатиме фідучіарним очікуванням – здійснить певні дії належної якості, згідно з вимогами результативності та відносної передбачуваності, проявляючи взаємність та відповідальність у взаємодоповненні етосів зобов'язання та турботи;

– обґрунтовано положення про *категоріальні взаємозалежності, семантичні перехрещення, взаємну конвертованість та концептуальну дотичність* довіри з категоріями визнання, толерантності, відповідальності, справедливості, ідентичності, солідарності, що уможливило означення категоріальної специфіки довіри як узгоджувальної комунікативної цінності, що відображає взаємне інтерсуб'єктивне визнання та прийняття особистісної гідності Іншого (як персоніфікованого, так і деперсоніфікованого) в контексті відповідального делегування повноважень, певного набору ціннісних очікувань (моральних, мотиваційних, компетентнісних) та добровільно взятих зобов'язань;

– з'ясовано типологічні особливості довіри, зокрема, визначено специфіку *трансцендентальної та генералізованої довіри* у особистісному та інституційному форматах втілення, що реалізуються на горизонтальному та вертикальному рівнях соціальної взаємодії, продукуючи інтенції редукції соціальної складності як у емоційних вимірах спільної ідентичності (довіра, що згуртовує, переважно в колі «Своїх»), так і на основі раціонально обґрунтованого та ціннісно і нормативно визначеного визнання (довіра до «Інакших»);

– охарактеризовано концепцію *ліберальної недовіри*, що є увиразненням інституціалізації вертикальної недовіри як незалежного громадського контролю за діяльністю владних інститутів, постаючи механізмом їх «виправлення» і спрямування відповідно до потреб суспільства, забезпечуючи інтеграцію спільно виробленої громадської думки в процесі дискурсивного прийняття рішень;

– виявлено *синергійні ефекти культури довіри* як в сенсі комплементарної результативності, коли загальний системний результат значно перевершує суму окремо взятих зусиль, так і в аспекті самоорганізаційної динаміки, виявляючи переваги зустрічної взаємодоповнюваності внутрішньої і зовнішньої енергії поширених практик довіри як форми респонзивної соціальної активності у ціннісно зумовлених та нормативно закріплених емерджентних взаємодіях;

– запропоновано концепцію *фідучіарного потенціалу довіри*, що передбачає розширення сфери активної довіри як вияву інтерсуб'єктивної довірчої

компетентності та виявляється у легітимативному, інтегративному та екстравертивному аспектах: *легітимативний* – як критичне визнання надійності та переконаність в успішності, що й надає певних повноважень адресатам довіри; *інтегративний*, що фіксує потужний солідаритивний потенціал довіри у забезпеченні ціннісного підґрунтя мереж сильних соціальних зв'язків; *екстравертивний* - як відображення стратегії відкритості, зокрема, ціннісної відкритості, яка забезпечує розширення ресурсу соціальних взаємодій в контексті прагнення до фідучіарної відповідальності та взаємоузгодження інтересів;

– виявлено *чинники вразливості довіри* в сучасному інформаційному суспільстві, зокрема, в умовах поширення технологій Big Data, практик постправди, викликів сингулярності, нових загроз (віртуальної) соціальної реальності буття-в-інтернеті, маніпулятивних технологій медіадовіри та ін., що обумовлюються вітальною відкритістю людини, трансформацією інтимності, проникненням у сферу особистих контактів невизначеного Іншого, інформаційною тривожністю і перенасиченістю, модою на соціопатичність (як хворобливу закритість) та водночас соціоекстравертивність (як необачну відкритість), значно актуалізуючи проблематику формування нових етичних принципів в глобальних та віртуальних перспективах розширення горизонтів реалізації ціннісно-комунікативної дії;

– визначено *комунікативні перспективи діалогічного потенціалу мови довіри* у врегулюванні соціальних конфліктів, що пропонується розглянути в аспекті дієвості принципів дискурсивної етики та досягнення порозуміння на основі солідарного пошуку спільних смислів, толерантності та ціннісної відкритості, утвердження ціннісних засад взаємного визнання, особистісної значущості та усвідомлення власної суб'єктності (як індивідуальної, так і суспільної) в респонзивних інтенціях культури довіри.

Уточнено:

– специфіку *концептуалізації довіри у соціальних теоріях* Н. Лумана, П. Штомпки, Е. Гіденса, Ф. Фукуями, Р. Хардіна, А. Байєр та ін., а також методологічні переваги зазначених концепцій у трактуванні довіри як ціннісної основи соціальної взаємодії;

– співвідношення *довіри та недовіри* в умовах сучасного суспільства з урахуванням амбівалентності довіри та потреби формування культури критичного мислення;

– концепцію *культури довіри*, яка відображає кодифіковану в правила поширену практику тривалої підтримки конструктивної довіри як відносин соціальної надійності в співпричетності з Іншим, що закріплюється в цінностях та нормах, увиразнюючи темпоральний контекст можливого-буття-в-довірі та демонструючи перехід від «закріплювальної довіри» до «довіри, що наводить мости»;

– дефініцію поняття *«медіадовіра»*, розглянуту в аспекті аналізу відносин відкритої інформаційної взаємодії та готовності сприйняття нової медіареальності в опосередкованому комунікативними технологіями соціокультурному просторі, з урахуванням маніпулятивних інтенцій сучасності та викликів глобалізації.

Отримали подальший розвиток:

- положення щодо *ціннісної динаміки сучасності* з акцентуванням на проблемах якості життя та ідеалах самовираження, що уможливило виявлення самореалізаційних тенденцій культури довіри;

- положення про *глобально-глокальні конфігурації довіри* в сучасній цивілізації, де з'являються нові форми та масштаби соціальних взаємодій та протистоянь, що актуалізує довіру як синергійний механізм соціального узгодження.

Теоретичне та практичне значення дослідження. У дисертаційній роботі вперше запропоновано цілісну соціально-філософську концепцію довіри як соціокультурної цінності, що дало можливість виявити концептуальну специфіку та аксіологічне підґрунтя довіри, окреслити суспільні прояви та проаналізувати перспективи довіри і недовіри в сучасному суспільстві доби глобалізації, що може бути застосовано при визначенні принципів засад динаміки змін сучасної соціокультурної реальності та соціально-політичного прогнозування, в розробці дієвих узгоджувальних принципів планетарного розвитку, а також стратегій розвитку країни з урахуванням самореалізаційних та самоорганізаційних перспектив децентралізації і становлення дієвих демократичних інституцій громадянського суспільства. Отримані результати дослідження сприяють поглибленому розумінню концептуальної сутності та специфіки функціонування довіри як ціннісно-нормативного чинника соціальності у мережах взаємодій та взаємозалежностей. Основні положення та висновки роботи розширюють світоглядні горизонти для систематизації концептуальних ознак довіри, а також вироблення ключових пріоритетів формування культури довіри в контексті становлення громадянського суспільства та процесів «демократизації демократії». Здобуті висновки та наукові розробки становлять інтерес для міждисциплінарного дослідження довіри, насамперед, в політичній та економічній сферах. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані в навчальному процесі при викладанні курсів та спецкурсів з соціальної та політичної філософії, етики, філософії економіки, філософської антропології, політичної психології, політології, соціології, медіакомунікацій та ін..

Особистий внесок здобувача. Основні положення та результати дисертаційного дослідження отримані дисертанткою самостійно. Усі опубліковані праці за темою дисертаційного дослідження написані без співавторів. Кандидатська дисертація на тему «Суспільний досвід: структура, проблеми сприйняття та соціальні наслідки» захищена у 2003 році. Матеріали кандидатської дисертації у тексті докторської дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дослідження. Основні тези та ідеї дисертаційного дослідження апробовано у низці виступів та доповідей на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях. Зокрема, на Науково-практичній конференції «Творення простору суспільної довіри в Україні ХХІ сторіччя» (м. Львів, лютий 2016 р.); Міжнародних наукових конференціях «Дні науки філософського факультету» (м. Київ, квітень 2007–2017 рр.); Філософсько-антропологічних читаннях Інституту філософії НАН України (м. Київ, жовтень 2009–2017 рр.); Філософських читаннях пам'яті Івана Бойченка (м. Київ, жовтень 2010–2019 рр.); Теоретико-методологічних семінарах «Архетипіка і державне управління» (м. Київ, травень–червень 2011–2019 рр.); Міжнародних філософсько-економічних читаннях

«Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей» (м. Львів, травень 2010–2019 рр.); Міжнародних наукових конференціях Одеської Гуманітарної Традиції (м. Одеса, квітень 2010–2019 рр.); Міжнародних наукових конференціях «Традиція і культура» (м. Київ, листопад 2009–2015 рр.); Міжнародних наукових конференціях «Філософія: нове покоління» (м. Київ, березень 2009, 2016, 2018 р.); Міжнародній науковій конференції «Роздуми про глобальну політичну теорію» (м. Львів, березень 2014 р.); Міжнародній науковій конференції «Мораль і влада» (м. Київ, грудень 2014 р.); III та IV Науково-практичних конференціях «Феномен тоталітаризму, його прояви та шляхи подолання» (м. Одеса, квітень 2015–2016 рр.); Міжнародній науковій конференції «Філософія діалогу й порозуміння в побудові європейської і світової спільнот» (м. Львів, червень 2016 р.); Шостій міжнародній науково-методичній конференції «Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи» (м. Київ, квітень 2018 р.); VI Всеукраїнській науково-практичній конференції "Простори спогадів" (м. Рівне, травень 2019 р.).

Публікації. Основні ідеї та результати дисертаційного дослідження викладено в індивідуальній монографії «Довіра як ціннісна основа соціальної взаємодії» (Черкаси, 2019) обсягом 24,65 д.а. та 53 публікаціях, 32 з яких є науковими статтями у фахових виданнях, затверджених ВАК України та в іноземних виданнях, 21 – інші наукові публікації, матеріали і тези наукових конференцій.

Структура дисертації і послідовність викладу відповідають логіці дослідження, визначеній метою і завданнями дисертації. Дисертація складається зі вступу, шести розділів, тридцяти підрозділів, висновків до розділів та загальних висновків. Список використаних джерел містить 408 позицій. Обсяг основного тексту дисертації становить 433 сторінки, повний обсяг – 472 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, розкривається ступінь її розробки, визначаються мета і завдання дослідження, його методологічна основа, формулюється наукова новизна, теоретична та практична значущість роботи, апробованість результатів.

Перший розділ «Теоретико-методологічні засади та стан дослідження феномена довіри» спрямований на виявлення соціокультурних чинників генези та акцентуації проблеми довіри в історико-філософському контексті, а також окреслення теоретико-методологічних засад дослідження довіри як соціального феномена динамічної та мінливої сучасності.

У **підрозділі 1.1. «Генеалогія феномена довіри: історико-філософський екскурс»** здійснено теоретичну реконструкцію еволюції ідеї довіри в історії філософської думки. Розкриваючи особливості соціально-філософської інтерпретації довіри шляхом аналізу праць Конфуція, Арістотеля, Т. Аквінського, Н. Мак'явеллі, Т. Гобса, Дж. Лока, Д. Г'юма, А. Фергюсона, І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля, П. Рікера та ін., зазначається, що довіра як складне та неоднозначне явище потребує виявлення глибинних джерел нормативної поведінки, з огляду на розмаїття філософських концепцій щодо трактування підстав доброї волі, дотримання зобов'язань, вимог неопортуністичності, зацікавленої взаємодії, габітуального співвідношення сушого та належного, моральних інтуїцій етики Ближнього та Дальнього, потреби у

зовнішніх авторитетах (Бога, батька, майстра, експерта тощо) та автономії суб'єкта в дослідницькому фокусі аксіології соціальної надійності, інтегративності та спільного блага. В цілому в історико-філософському екскурсі виокремлено провідні в проблематизації довіри питання непевності мотивів та знецінення її традиційних гарантів, зростання пріоритетів егоїстичності і матеріального інтересу в мінливих економічних та політичних умовах, розрізнення чеснот публічного та приватного життя, необхідності усвідомлення міри довіри/недовіри, ініціації соціального контролю тощо.

У *підрозділі 1.2. «Проблема «кризи довіри» в екзистенціальній філософії»* здійснено екзистенціальну аналітику довіри, фіксуючи процеси втрати (і шляхів виявлення) підстав довіри, виснаження її ресурсів, чуття явної або потенційної загрози, втрати смислових гарантів і базисних підстав впорядкованості, що загалом підсилює як онтологічний контекст довіри, в тому числі щодо екзистенціальної ідентичності, зумовленої потребою в базальній довірі світу, так і епістемологічний ракурс – в сенсі кризи традиційних авторитетів та супер-засад епохи модерну (Бога, Істини, Розуму, Прогресу тощо). Простежено екзистенціальні смисли індивідуального вільного і неповторного самоздійснення в напружених пошуках і протистояннях есенціального втілення через переживання страху, відчаю, турботи, розчарування, тривоги тощо, закладені в роботах Ж.-П. Сартра, А. Камю, К. Ясперса, М. Бубера, Н. Абаньяно, О.Ф. Больнова та ін.. Серед екзистенціальних підстав кризи довіри виокремлено деструктивні ефекти усвідомлення власної об'єктності у світі іншої свідомості, стереотипних залежностей, неспроможності розуміння один одного в тотальній самотності та безнадійній загубленості, беззахисної залежності та хворобливої вразливості тощо, що сприяє виправданню екзистенціальної закритості та поширенню «герменевтики підозри» щодо більшості сфер сучасного суспільства. Водночас наголошується, що реабілітація філософії довіри в сенсі відновлення цінності життя, гідності та цілісності людини можлива в справжній комунікації з Іншим, втіленій у відповідальності за сутнісну самореалізацію, вірі в можливість свободи, взаємоспрямованостях коекзистенціального зв'язку.

Підрозділ 1.3. «Сутність та особливості сучасного дискурсу довіри в динаміці соціальних змін» присвячено визначенню методологічних засад та обґрунтуванню актуальності для сучасної соціальної теорії категорії довіри, простежуючи зміни природи довіри при переході від традиційного суспільства до сучасного. Довіра як ціннісна основа соціальної взаємодії проблематизується в ситуації системного ускладнення та в умовах зростання рольової диференціації, що й спрямовує наукове зацікавлення проблематикою довіри як дієвого соціального феномена сучасності, теоретичні основи концептуалізації якого закладені у працях Г. Зіммеля, Ф. Тьоніса, Т. Парсонса, Е. Дюркгайма та ін.. В підрозділі послідовно проаналізовано теоретико-методологічні засади концепцій довіри Н. Лумана (як редукції соціальної складності та розподілу ризику шляхом стабілізації очікувань), Р. Хардіна (в перспективах взаємопідтримки модульних інтересів в ситуативних інтенціях їх поєднання та захисту), П. Штомпки (як культурного ресурсу соціальної взаємодії в контексті логіки соціальних змін, дисфункціональних наслідків парадигми травми та нейтралізації ризиковості), Ф. Фукуями (як дієвого чинника економічної успішності, що має відчутне моральне підґрунтя та тяглість традицій), А. Селігмена

(як відкритого простору міжрольових очікувань та різновиду віри в добру волю іншого), закономірно окреслюючи проблематизацію довіри як явища мінливої та невизначеної сучасності. Окрему увагу приділено аналізу розуміння інтерсуб'єктивної природи довіри у мережах повсякденних взаємодій з Іншим в методологічних перевагах соціальної драматургії Г. Гарфінкеля та І. Гофмана, що дало можливість виокремити узгоджувальний характер конститутивних очікувань, які підтримують нормативні настанови порозуміння у емерджентних взаємодіях.

Зміст **другого розділу «Концептуальний аналіз філософії довіри»** зумовлений необхідністю з'ясування концептуальної сутності довіри, що значно ускладнюється з огляду на її термінологічну невизначеність, «концептуальні відхилення», складний смисловий комплекс, широку контекстуальність та семантичну розмитість.

У **підрозділі 2.1. «Довіра як концепт та соціальне явище: логіко-семантичний аналіз»** конкретизовано смисловий комплекс та концептуальну динаміку довіри в аспекті виокремлення специфічних ознак та окреслення сутнісного спектру значень в процесі визначення внутрішньої смислової складності довіри в термінах універсальності, невловимості, неоднозначності. Запропоновано процесуально-очікувальне визначення довіри як формування установки на те, що об'єкт довірчого відношення буде відповідати нашим очікуванням – здійснить певні дії належної якості, відповідаючи вимогам результативності та відносної передбачуваності, проявляючи взаємність та відповідальність. Звертається увага на відображальну спроможність довіри, її індикативний потенціал та інтегративні спроможності. Специфічну природу довіри, розглянуту в сенсі реверсивних зобов'язувальних очікувань взаємовизнання та узгодження з потребами інших, окреслено в понятті *фідуціарних експектацій*, які позначають регулятивні очікування відповідального виконання добровільно взятих зобов'язань з урахуванням інтересів суб'єктів довіри в аспекті турботи про благо Іншого. Обґрунтовано необхідність впровадження фідуціарної компетентності та фідуціарної відповідальності в аспекті взаємоспонукальних інтенцій «бути гідним довіри» та «вміти виявляти довіру гідним суб'єктам».

Підрозділ 2.2. «Концептуальна суть довіри» спрямовано на розкриття та конкретизацію сутнісних ознак довіри як універсального соціального феномену, концептуальне ядро якого складають очікування (безпеки, компетентності, намірів), віра, упевненість, добровільна вразливість, визнання ризиковості, налаштування на координацію дій, усвідомлення соціальної залежності, делегування повноважень. Відносини між суб'єктами та предметом довіри схематично представлено у вигляді *фідуціарного трикутника*, що відображає герменевтику довіри у можливих атракціях та очікуваннях у взаємозумовленості відносин визнання, турботи та значущості. Задля увиразнення нормативної спрямованості у співвіднесенні з іншою суб'єктивністю запропоновано концепт *трансцендентальної довіри*, яка розуміється як характеристика мета-умов можливості довіри, вибудова способу пізнання довіри в аспекті пошуку універсальних підстав довіри, незалежно від соціальних та культурних розрізень, виявляючи також концептуальні основи співвідношення довіри та недовіри.

У *підрозділі 2.3. «Віра, довіра, упевненість»* здійснено концептуальне розмежування довіри та семантично близьких категорій віри і упевненості. З метою уточнення концептуальних меж довіри та упевненості виокремлено два підходи: *обмежувальний* (передбачає розрізнення довіри та упевненості сферами функціонування, відповідно, на міжособистісному чи системному рівнях, наявності ризику чи небезпеки, очікувань намірів чи компетентності) та *синтезувальний* (зосереджує увагу на тісному взаємозв'язку довіри, упевненості та надії у мірі зумовленостей когнітивного та емоційного). Обґрунтовано методологічну перевагу синтезувального підходу, який сприяє диференціації видів довіри на міжособистісну, інституційну, системну, а також конкретизує функціональне призначення фідучіарних очікувань (намірів, компетентності, безпеки). З'ясовано, що віра та упевненість увиразнюються дискурсом згоди та міри переконання, довіра – дискурсом покладання на Іншого та переживання соціальної надійності. Раціональні засади довіри аналізуються в аспекті стратегічного розрахунку переваг та ризиків, як ціннісне комунікативне відношення в аспекті вимоги значущості та досягнення порозуміння, а також в контексті вдосконалення дієвості довіри до абстрактних систем; емоційний аспект довіри акцентує інтуїтивні, почуттєві чинники соціальних взаємодій, що конкретизуються у відчутті базальної довіри, неусвідомлюваних поведінкових настановах, сугестивних впливах, симпатії та ін..

У *підрозділі 2.4. «Типологія довіри»* подано результати типологічного аналізу довіри на основі критеріїв сфери функціональності (економічна, політична, педагогічна, правова, моральна, релігійна, медична, організаційна, медійна тощо), об'єктної орієнтації (до себе, до інших, до світу), рівнів прояву (внутрішньособистісна, міжособистісна, генералізована, інституційна, системна), рівневої спрямованості (базова, горизонтальна, вертикальна), типів соціальної дії (соціальна, функціональна, афективна), наслідками (конструктивна, деструктивна), суб'єктної орієнтації (персоніфікована, деперсоніфікована, символічна, експертна). Значне місце в підрозділі відводиться аналізу генералізованої та інституційної довіри, специфікою яких є деперсоніфікація суб'єктів довіри та вказівка на інтерналізовані рольові очікування. Узагальнюючи проведені дослідження, запропоновано критерії розрізнення міжособистісної та інституційної довіри (ризик – небезпека, життєвий світ – система, зрада – розчарування тощо).

Третій розділ «Засадничі поняття концептуального співвідношення довіри зі спорідненими категоріями» присвячено компаративному аналізу категоріального співвідношення довіри та визнання, толерантності, справедливості, відповідальності, соціального узгодження, а також послідовній реконструкції їх основних моделей в сучасному філософському дискурсі.

У *підрозділі 3.1. «Феномен визнання як ціннісне підґрунтя довіри»* виявлено основні тенденції філософських тлумачень проблеми визнання (на основі аналізу концепцій Г. Гегеля, Ч. Тейлора, О. Гьофе, Н. Фрейзер, Ф. Фукуями, П. Рікера, А. Гонета) як «політики визнання», «боротьби за визнання», «потреби у визнанні», «жаги визнання», що конкретизовано в аспекті інтерсуб'єктивної взаємності, взаємозв'язку визнання та самовизнання, потреби у повазі до унікальної ідентичності та солідарного прийняття факту наявності рівних прав. Визнання трактується як прагнення суб'єктів соціальних взаємодій до прийняття факту

взаємної особистісної (моральної, правової) цінності кожного та його права на автономію, що передбачає орієнтацію значущості відносно визначених цінностей та є критерієм суб'єктивної свободи. Зважаючи на виокремлені П. Рікером семантичні підтексти прийняття та згоди, роль визнання в процесі формування довіри окреслюється як емоційно-інтуїтивне сприйняття надійності відносин та раціональне підґрунтя «впізнання»/«розпізнання» Іншого як гідного довіри суб'єкта взаємодії.

У *підрозділі 3.2. «Довіра та толерантність»* започаткований у попередньому підрозділі аналіз місця визнання в процесі вибудови відносин довіри здійснено у парадигмі толерантності (як взаємоузгоджувальних векторів прийняття, поваги та правильного розуміння розмаїття). З урахуванням основних ідей проблематики толерантності у працях М. Волцера, Ю. Габермаса, О. Гьофе та ін.. досліджено підстави впровадження об'єднувальних тенденцій та врівноваження інтенцій турботи про спільноту нарівні з турботою про свободу та рівність кожного. Аналіз особливостей розуміння довіри та толерантності в комунітарних концепціях (зокрема, теорії комунітарної взаємодії А. Етціоні) дозволив акцентувати переваги цінностей об'єднання, що протистоять негативним наслідкам тотальної індивідуалізації шляхом розширення та поглиблення неформальних контактів та неінституціалізованих спільнот, сприяючи пошуку нових джерел збалансованої в багатоманітні спільноті та відроджуючи основи глибокої довіри в суспільстві. Довіру в цьому контексті розглянуто як генералізацію традиційних цінностей турботи, духовної близькості, взаємодопомоги, дотримання норм, що уможливорює оригінальні конфігурації у поєднанні з постматеріалістичними цінностями самореалізації та громадянської активності. Досліджуються також дискусійні питання зіткнення інтересів та прав різних ідентичностей з загальними громадянськими правами, що зайвий раз підтверджує парадоксальність толерантності, увиразнюючи, зокрема, проблематику застосування нульової толерантності та поширені практики «мові ненависті» як маніпулятивного інформаційного переформатування Іншого у Чуже та Загрозливе.

У *підрозділі 3.3. «Довіра та солідарність»* осмислено концептуальне співвідношення довіри та солідарності, виявляючи інтегративні та учасницькі ефекти соціальних взаємодій як взаємопідтримки в розмаїтті соціальних взаємозалежностей, що виходять за межі лише знайомих контактів. Акцентується увага на важливості в проблематиці солідарності застосування синергетичного підходу, що виявляє роль довіри в дослідженні механізмів соціальної самоорганізації, а також в контексті проблематики соціального капіталу та інституційної успішності громадянського суспільства. Принцип солідарності розглядається в аспекті наявності взаємної установки на те, що між людьми не існує протиріч, які неможливо вирішити, відтак розуміння солідарності як основи порозуміння відображає наявність визначеного кола спільних інтересів та усвідомлення спільної долі, що потребує певного рівня довіри та ціннісної відкритості. З'ясовуючи теоретичні засади проблеми солідарності в концепціях Ф. Тьоніса, Е. Дюркгайма, П. Сорокіна, О. Гьофе, Ю. Габермаса, Ф. Фукуяма, Р. Рорті, Ш. Айзенштадта та ін., виявлено концептуальну специфіку солідарності, смислові контексти якої увиразнюються в термінах сили творення соціальності та джерела життєвої енергії спільноти, що має спільну інтерсуб'єктивну форму та резонує на власне людське в інших людях.

Підрозділ 3.4. «Довіра та відповідальність» спрямовано на виявлення ціннісно-нормативних засад соціальних взаємодій у співзалежності та співдіяльності. Відповідальність концептуалізовано як один з ключових соціальних маркерів довіри та вагомий критерій соціальної надійності, що й зумовлює віднесення відповідальності до переліку фідуціарних очікувань. Спираючись на методологічні переваги комунікативної практичної філософії (Ю. Габермас, К.-О. Апель та ін.), в якості морального фундаменту культури довіри запропоновано діалогічне підґрунтя етики відповідальності, що базується на спільно вироблених інтерсуб'єктивних нормах, які мотиваційно та орієнтативно визначають добровільно взаємновизнані стандарти модального та обов'язкового в суспільних діях, виявляючи генералізовані очікування дискурсивно прийнятих цією спільнотою зобов'язань. Дієвість фідуціарності (як імперативної настанови врахування інтересів Іншого) аналізується в контексті осмислення концепції стадіального розвитку моральної свідомості Л. Кольберга та теорій монологічної і діалогічної відповідальності (Ю. Габермас, К.-О. Апель, К.-М. Маєр-Абіх, Г. Йонас та ін.). Принцип відповідальності в культурі довіри розглядається як системний захист інтересів актуальних та потенційних суб'єктів довіри в тривалій перспективі (з урахуванням потреб збереження навколишнього середовища та створення гідних людини соціальних відносин), актуалізуючи питання комунікативної та ціннісної відкритості, взаємності, критичної публічності та дискурсивної спроможності тощо.

У підрозділі 3.5. «Довіра та справедливість» з'ясовано чинники взаємоконвертованості довіри та справедливості, зосереджуючи увагу на аналізі регулятивних питань узгодження та міри відповідності між потребами, інтересами та способами їх задоволення, очікуваннями та зобов'язаннями тощо, увиразнюючи інституційні ефекти легітимації, підґрунтя соціального узгодження та механізми ціннісної мобілізації. Досліджуючи концептуальні ігри зі справедливістю (на прикладі праць Арістотеля, І. Канта, Дж. Ролза, Ю. Габермаса, О. Гьофе, П. Штомпки та ін.), простежено експлікаційну динаміку справедливості від морально-правового феномена до інституційного чинника в суперечливих конфігураціях комутативності та дистрибутивності. З'ясовано, що переживання несправедливості має сильний емоційний резонанс та суттєво впливає на формування відносин довіри/недовіри, тривалі прояви чого спричиняють поширення недовіри, значне соціальне напруження, мобілізаційну активність та делегітимацію. Досліджено необхідність наявності в культурах довіри дискурсивно обґрунтованої справедливості, легітимуючи правила соціальної взаємодії та впорядковуючи фідуціарні очікування в сенсі узгодження інтересів у співвідношенні цілей та спільних правил. Зазначений підхід оприявнює довіру як основу об'єднавчого консенсусу відносно універсалізованих інтересів, постаючи метанормою комунікативної етики в сенсі взаємозобов'язань суб'єктного визнання та урахування Ми-перспективи інших як рівних та вільних учасників дискурсу.

Підрозділ 3.6. «Феномен довіри в контексті проблеми соціального узгодження» розкриває специфіку узгоджувального потенціалу довіри, виявляючи гармонізувальні підстави ціннісної єдності (або принаймні дотичності) та суміжності інтересів і потреб на основі принципу взаємності та співучасті у ціннісно-смысловому визначенні. Доведено, що основою інституційної довіри є функціонально-цільова

згода, спрямовуючи формальні взаємодії на основі рольових очікувань та переконаності в надійності функціонування системи; основою міжособистісної довіри є ціннісна згода, що уможливорює неформальні взаємини на основі переконаності у чесності та визначеності намірів суб'єктів соціальної взаємодії. Загалом узгодження, розглянуте в сенсі соціальної конгруентності, концептуалізовано як динамічний процес дискурсивного визначення спільних напрямків порозуміння, формування співмірних позицій з метою координації дій, спосіб врівноваження та гармонізації інтересів та потреб. Зауважується, що узгодження орієнтує не тільки на означення процесу взаємодії схожих цілей, а й на процес вироблення засобів наближення різних позицій та інтересів, актуалізуючи солідарні контексти філософії довіри.

В четвертому розділі «**Функціональна специфіка довіри як ціннісного феномена сучасного соціуму**» досліджено функціональне навантаження та підстави аксіологічної тематизації довіри в сучасному соціумі, виявляючи комунікативні джерела довіри в політичному та фінансово-економічному вимірах, що конкретизовано насамперед в легітимативному та інтегративному потенціалі.

Підрозділ 4.1. «Суспільні функції довіри як ціннісної основи соціальної взаємодії» спрямовано на осмислення системно-функціональних проявів довіри. Відповідно до розповсюдженішої типології довіри на міжособистісну, генералізовану та інституційну, окреслено її особистісні, групові та суспільні функції. Серед базових суспільних функцій довіри виокремлено комунікативну, легітимативну, аксіологічну, прогностичну, інтегративну, регулятивну, конструктивну, мобілізаційну, а також функції суспільної стабілізації, самоорганізації тощо, враховуючи як конструктивний, так і деструктивний потенціал довіри/недовіри. Задля конкретизації незамінної ролі довіри в сучасному соціумі визначено також *специфічні суспільні функції*, які сприяють утвердженню суспільної цінності довіри та її високої продуктивності: редукції соціальної комплексності (Н. Луман), стабілізації очікувань (А. Селігмен), розширення дистанціації часу та простору (Е. Гіденс), збереження ціннісно-нормативного рівня конкретного соціуму та його соціальної структури (Ф. Фукуяма), економії транзакційних витрат (А. Сілвер та ін.).

В *підрозділі 4.2. «Аксіологічне підґрунтя довіри»* розглянуто аксіологію довіри в контексті дієвості особливих фідуціарних експектацій (соціальної надійності, щирості, правдивості, відповідальності тощо), породження та реалізація яких має специфічну комплементарну природу – залежність від очікуваної та нормативно закріпленої зустрічної поведінки, що постає у формі ціннісного виклику (як провокація, претензія чи заклик), надання переваги, запрошення до взаємодії, як своєрідне дарування у формі визнання Іншого як гідного довіри, що в цілому сприяє реалізації ідеї блага. Нормативно-інструментальний характер довіри в сенсі дотримання норм концептуалізовано як асертивну відмову або повиннісне задоволення генералізованих очікувань, а ціннісний благоорієнтований потенціал довіри конкретизовано в термінах узгоджувальної респонзивної спрямованості відносно реалізації визначених благ та переваг. Розвиваючи концепцію ціннісної відповіді Д. фон Гільдебранда, задля конкретизації ціннісної специфіки довіри у комплементарних відносинах визнання та емерджентних взаємодіях обґрунтовано *респонзивну концепцію довіри як ціннісної відповіді*, що концептуалізує надзвичайну продуктивність довіри у своєрідному «моральному кредитуванні»,

відкриваючи людину світові та провокуючи прояви її кращої сутності. Таке «авансування довірою» розглянуто як акт особливого типу «морального підкорення», що зобов'язує спрямування ціннісної відповіді за законами об'єктивно цінного добра, виявляючи ціннісну сутність довіри як соціального орієнтира, що асоціюється з гідною поведінкою. Суттєвою ознакою ціннісної відповіді виокремлено її суб'єкт - суб'єктний характер, що й визначає об'єктивне благо та значущість суб'єктів взаємодії не лише через їх службові чи рольові функції в стратегічному сенсі здатності задовольняти різноманітні людські потреби або внаслідок їх взаємозалежності, а через їх значущість самих по собі, їх самоцінність.

У *підрозділі 4.3. «Комунікативні джерела філософії довіри»* виявлено діалогічні засади соціальної взаємодії в методологічних перспективах довіри до Іншого. Зауважено, що базовою ознакою довіри є зорієнтованість на Іншого та потреба у Іншому, конкретизуючи питання взаємозалежності, співвідповідальності, узгодження інтересів у горизонтах розуміння та порозуміння насамперед в інтерпретативному та селективному ракурсах сприйняття та розпізнавання Іншого як Свого, Близького, Чужого тощо. З урахуванням філософських рефлексій щодо феноменологічної проблематики Іншого в аспекті інтерсуб'єктивності (Е. Гусерль, А. Шюц, Б. Вальденфельс, І. Гофман та ін.), ідей представників комунікативної філософії (Ю. Габермас, К.-О. Апел та ін.) та філософів-діалогістів (М. Бубер, Е. Левінас та ін.), виявлено специфічні для відносин довіри контингентні «Я-Ти-зв'язки», проблематизуючи опозиційні постаті конституювання Іншого як Свого чи Чужого в радіусі довіри з урахуванням суперечливих глобалізаційних тенденцій. Доведено, що проблемні аспекти довіри, обумовлені принциповою непрозорістю намірів та зіткненням різних інтересів, мотивів, потреб, долаються у діалогічних настановах визнання спільної інтерсуб'єктивної природи у ціннісному та функціональному взаємозв'язку Я з Іншим, сприяючи діалогічному трактуванню довіри. Особлива увага звертається на маніпулятивні небезпеки фабрикацій довіри та її інсценування, що значно актуалізує формування фидуціарної компетентності як культури оптимістичної критичності. Увиразнюючи силу та вразливість довіри в настановах ціннісної відкритості та позитивних очікувань, втілених, зокрема, в сміховій культурі, досліджено суперечливі контексти комунікативних можливостей та маніпулятивних небезпек у емоційних та раціональних проявах сміхових комунікацій.

Підрозділ 4.4. «Легітимативний потенціал політичної довіри» спрямовано на визначення місця та ролі довіри в дискурсі легітимації. Аналізуючи основні ідеї теорій легітимності М. Вебера, Д. Істона, Д. Бітхема, Ж. Шабо, Д. Гелда, М. Догана, П. Розанвалона, Е. Гіденса, К.-О. Апеля, Ю. Габермаса та ін., простежено джерела легітимності як соціального схвалення та виявленої довіри, не обмежуючи потенціал політичної довіри лише процедурними компонентами з урахуванням переваг афективних чи раціональних чинників. Відтак політичну довіру концептуалізовано як морально-політичний кредит, що постає сумарним результатом суб'єктивних актів визнання та має ефект конвертованої підтримки і активної згоди на підкорення. Зважаючи на суперечливі прояви демократії як інтелектуального виклику сучасності, досліджено маніпулятивні прояви довіри в парадоксах тоталітарної демократії та окреслено шляхи вдосконалення демократії, зокрема, в аспекті впровадження

дискурсивних практик мереж довіри в процесі вироблення суспільної думки та контролю над здійсненням політичної волі. Особливе значення надається аксіологічному тлумаченню демократії, оскільки саме адекватне (не викривлене та не спотворене) розуміння і втілення головних цінностей демократії на основі активної (оптимістично-критичної) довіри і забезпечує її дієвість (на відміну від «тоталітарної демократії», яка спирається на тотальні практики політичної підміни понять, віртуозну маніпуляцію зі смислами, продукування низки псевдо-феноменів – псевдо-науки, псевдо-правди, псевдо-моралі, псевдо-закону тощо). Задля конкретизації легітимативних ознак пасивної та активної довіри виокремлено порівняльні ознаки тоталітарного та демократичного впливів у політичній комунікації, що конкретизовано у бінарних опозиціях свободи / примусу, діалогічності / монологічності, критичності / пасивної довірливості, децентралізації / централізації влади, поширення емансипаційних / мобілізаційних цінностей тощо. В контексті тенденцій «вдосконалення демократії» обґрунтовано потребу впровадження культури довіри як ціннісного підґрунтя громадянської активності, охарактеризовано роль та критерії активної довіри (як каталізатора можливостей) та ліберальної недовіри (як засобу громадянського контролю над владою) в концепції деліберативної демократії.

У *підрозділі 4.5. «Філософія довіри в фінансово-економічному вимірі сучасного соціуму»* з'ясовано специфіку функціонування довіри в фінансово-економічній сфері, розкриваючи загалом проблемні питання дотичності та взаємопроникнення економічного та морального вимірів соціальної взаємодії. З урахуванням ідей Ф. Фукуями, С. Кові, К. Ерроу, Дж. Акерлофа, М. Айзенеггера та ін., довіру розглянуто в цілераціональному контексті її спроможності впливати на успішність економічного розвитку, що забезпечується завдяки гнучкому інтегративному та регулятивному потенціалу довіри. Зважаючи на ризиковий характер ринкових взаємодій, доведено необхідність «рівноваги протилежних начал» як оптимального співвідношення довіри та недовіри, міра яких залежить від наявної в суспільстві культури довіри. Встановлено, що в контексті узгоджувальних економічних стратегій в тривалій перспективі довіра виконує функції репутаційного барометра, якісного відбору, стимуляції правил оптимально чесної та відкритої взаємодії, підтримки нормативного рівня якості, а зловживання довірою в кінцевому підсумку змушує платити високу ціну за недобросовісну економічну поведінку. Окрему увагу приділено аналізу довіри до грошей, які, будучи символічним виразом права на блага, можуть існувати лише завдяки закріпленню в суспільній свідомості очікуванням надійності та гарантованості отримання цих благ, що постає символічним виразом інституціалізації довіри.

В *п'ятому розділі «Соціокультурні виміри кількісних ознак довіри як інтегративного чинника соціальності»* проаналізовано кількісні ознаки міри соціальності та соціокультурні підстави культури довіри, що конкретизовано в проблематиці соціального капіталу та дієвого громадянського суспільства з урахуванням темпоральних перспектив, історико-культурного досвіду та соціетальних засад розвитку соціуму.

Підрозділ 5.1. «Довіра та соціальний капітал: ціннісно-нормативна інтерпретація» присвячено аналізу співвідношення довіри та соціального капіталу, зосереджуючись на виявленні продуктивного потенціалу суспільства у інтегративних

можливостях взаємодії та тих невлених стимульних тенденцій самоорганізації та ефективної кооперації, що мають реальну конвертаційну силу міри соціальності. Спираючись на ідеї П. Бурдє, Дж. Коулмана, Р. Патнама, Ф. Фукуями, П. Штомпки та ін., соціальний капітал концептуалізовано як інтегративний ресурс кооперативних зусиль спільноти, який відображає якість соціальних зв'язків, що уможливають дотичність різних інтересів, взаємопроникнення та узгодження цінностей, сприяючи утворенню широких мереж результативних інтеракцій. Відтак довіру визначено змістовною основою соціального капіталу, що реалізує ефекти соціальної економії, каталізатора можливостей, ферменту соціальності та стимульного співробітництва. Як одну з ключових інтегративних властивостей довіри визначено *соціабельність*, що відображає міру включення в соціальні контакти, комунікабельність та фідуціарну спроможність узгодження особистих та колективних інтересів, увиразнюючись в контексті трансформаційних змін «економіки окремоті». З позицій аналізу емерджентних властивостей соціального капіталу виокремлено такі рівні: *агентурний*, що базується на людському капіталі у поєднанні індивідуальних (мужність активності, компетентність, креативність, критичність, готовність до змін, прагнення до розвитку, орієнтація на майбутнє, відповідальність за якість власного життя тощо) та суспільних (готовність до співпраці, вміння працювати в команді, колективна та індивідуальна відповідальність, толерантність тощо) чесот; *культурний*, що безпосередньо пов'язаний з культурою довіри як ціннісно-нормативною основою соціальної взаємодії; *структурний*, що позначає організаційні спроможності утворювати мережі ефективних взаємодій в тривалій перспективі.

В *підрозділі 5.2. «Культура довіри як ціннісний ресурс сучасного громадянського суспільства в контексті євроінтеграції»* досліджено особливості становлення культури довіри як ціннісно-нормативного підґрунтя громадянського суспільства та механізму суспільної консолідації з урахуванням суперечливих контекстів транзитивної демократизації в умовах втілення євроінтеграційних стратегій. В якості одного з яскравих показників зрілості громадянського суспільства та дієвості правової держави розглянуто протидію корупції, яка гальмує суспільну інтеграцію, підриваючи довіру та загрожуючи життєздатності країни. Культуру довіри концептуалізовано як узгодження особистісних (агентурних), структурних та контекстних чинників підтримки і заохочення проявів довіри на всіх рівнях соціальної взаємодії, а також як культуру комунікативних свобод, насамперед, як культуру дискурсу, ціннісної відкритості, рівних можливостей та визнання відмінностей, культуру заперечення та водночас культуру аргументативної згоди. Відтак обґрунтовано потребу необхідності досягнення критичної маси активних та демократично налаштованих інтелектуалів, що є ключовою умовою забезпечення акцентованих вище агентурних ресурсів культури довіри, які й закладають основу для формування її структурних компонентів та втілення базових принципів.

У *підрозділі 5.3. «Темпоральні виміри культури довіри в проблематиці соціальної пам'яті»* виявлено глибокі соціокультурні модифікації та зміни в темпах і формах суспільного розвитку, увиразнюючи темпоральні контексти становлення культури довіри в аспекті ментального самовизначення, ідентифікаційної соціалізації, соціокультурної адаптації, соціальних технологій прогностичних та маніпулятивних наративів, спрямованої роботи з пам'яттю, ідеологічної обробки минулого тощо.

Визначено, що довіра як проєктивна детермінанта соціальної взаємодії, що укорінена в минулому (як соціальному досвіді) та спрямована в майбутнє (в якості очікуваних вірогідних результатів спільної взаємодії), має виразні темпоральні властивості, що підтверджується численними темпоральними дефініціями довіри. З метою уточнення підстав аналізу соціокультурного контексту культури довіри обґрунтовано особливе значення соціальної пам'яті, яка здійснює актуальну селекцію необхідної колективно-значущої інформації зі спільного минулого, підтримуючи життєздатність певного ціннісно-нормативного поля суспільства, джерела смислового наповнення якого містяться в синхронізованому з теперішнім минулому. Чутливість довіри до негативних соціальних подій та (дис)функціональні наслідки кризи довіри розглянуто в контексті проблематики культурної травми (П. Штомпка, Дж. Александер та ін.), яку концептуалізовано як ціннісно-сміслову деформацію, що виникла внаслідок радикальних соціальних трансформацій (економічних, політичних, культурних, екологічних), зумовлюючи постійну присутність дискурсу травми у суспільній думці.

У *підрозділі 5.4. «Культура довіри та національна ідентичність»* проаналізовано предметне поле співвідношення концептів довіри та ідентичності, що оприявнює ідентичні механізми соціальної взаємозалежності та взаємовпливів у становленні культури довіри. З урахуванням ідей Е. Еріксона, І. Гофмана, В. Декомба, Ю. Габермаса, Дж. Тернера та ін., ідентичні чинники довіри розглядаються в контексті динамічного процесу самовизначення, умови раціонального взаємопорозуміння, базового соціального досвіду на шляху формування ідентичності, інтерпретативного прийняття та виконання ролі, самокатегоризації тощо. Досліджено етнічний та громадянський формати культури довіри, що відповідно уможливило увиразнення в культурі довіри кола культурно-історичних джерел надійної нормативної поведінки, закріпленої у звичаях і традиціях, створюючи набір спільних символів та цінностей, джерела яких лежать у самобутній етноісторії (етнічна модель), або акцентуацію процедурних політико-правових компонент інституційного та легітимного забезпечення згуртованості та дотримання зобов'язань, розширюючи сфери ефективних взаємодій та очікування взаємності у мультикультурному середовищі (громадянська модель). Проблему взаємозв'язку довіри та ідентичності запропоновано розглянути шляхом аналізу процесів критичного розпізнавання, інтерпретації, розуміння, порозуміння з Іншим в аспекті практик конструювання ідентичності та виявлення ролі ідентичності і довіри в процесах становлення та функціонування соціального порядку.

В *підрозділі 5.5. «Цінність довіри у філософії особистісної та суспільної самореалізації»* здійснено аналіз аксіологічних детермінант довіри в процесах особистісної та суспільної самореалізації з урахуванням особливостей сучасного інформаційного суспільства та специфіки ціннісної динаміки постіндустріальної доби. Визначено, що подвійна природа самореалізації людини в аспекті її соціокультурної та індивідуально-особистісної зумовленості спричинює звернення до категорії довіри як ціннісного підґрунтя соціальної взаємодії, що відображає стійкість міри самоцінності та самовизнання у співдіяльності з іншими. Звертаючи увагу на перехід до постматеріалістичних цінностей та посилення тенденцій «моди на самореалізацію», стратегії самореалізації розглянуто як ціннісно-прогностичну реалізацію довіри до себе в процесі ініціації активності як вибору себе в проєктивних

форматах «себе кращого(ї)». На основі методологічних засад гуманістично-екзистенційної філософії (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл та ін.) досліджено роль довіри в процесах самореалізації в контексті проблематики свободи, ідентичності, відповідальності, взаємозалежності тощо з урахуванням тенденцій самоактуалізованої та маніпулятивної поведінки, а також взаємообумовленості рівнів довіри до себе, до інших та до світу.

В *підрозділі 5.6. «Емансипаційні цінності в суспільних трансформаціях культури довіри»* розкрито соціокультурну сутність емансипаційної динаміки ціннісних змін глобалізованої сучасності, з огляду на особливості становлення культури довіри та її значущості в процесі самореалізації суспільства. Ціннісну емансипацію концептуалізовано як розширення поля особистісної діяльності, збільшення можливостей для розмаїття індивідуальної та суспільної самореалізації, відкриття нових горизонтів соціальної взаємодії та узгодження інтересів. Відтак процес становлення культури довіри як реалізації цінностей самореалізації розглянуто як розповсюдження цінностей свободи вибору, внутрішнього переконання (на відміну від зовнішнього примусу), дискурсивної відкритості, особистої незалежності, відповідальності за власне життя, дієвої продуктивної активності. Обґрунтовано необхідність достатнього рівня громадянської активності, особистісного компетентісного зростання, ліберальної недовіри тощо для формування дієвого громадянського суспільства. З'ясовано, що властивий українському національному характеру індивідуалізм як ініціативність і прагнення до незалежності та самореалізації має чіткі ознаки демократичності, що в цілому відповідає обраному курсу євроінтеграції.

У *шостому розділі «Сучасні тенденції та перспективи довіри в умовах глобалізації»* проаналізовано прогностичні ефекти та підстави вразливості і кризовості довіри в сучасному суспільстві в контексті суперечливих викликів глобалізації та інформатизації, зважаючи на маніпулятивні загрози та нові можливості технізованого світу, мінливий статус національних держав та розвиток технологій медіадовіри.

У *підрозділі 6.1. «Проблема довіри в контексті викликів сучасної цивілізації»* простежено кризову тематизацію довіри в сучасному глобалізованому світі, акцентуючи нові можливості та виклики глобалізації. Серед викликів глобалізації, які суттєво впливають на атмосферу довіри в сучасному світі, виокремлено надзвичайно швидкі темпи змін; розширення так званого відкритого «спільного простору» шляхом включення у сферу взаємодії Іншого (як Чужого, Анонічного, Віртуального); прискорену руйнацію всього звичного, надійного, традиційного; розмитість та необов'язковість норм, принципову невизначеність майбутнього. З'ясовано, що занадто швидке збільшення обсягу інформації та її постійне оновлення, і водночас відсутність можливості отримати достатню кількість необхідної інформації призводить до визначення сучасної ситуації довіри одночасно і як надлишку, і як нестачі інформації, що також посилює маніпулятивність, невизначеність та зумовлює невідконтрольність і вразливість відносин довіри. Водночас ескалаційна динаміка глобальних проблем сучасності спричинює появу нових об'єднувальних суспільних рухів, які сприяють формуванню нової соціальності та нових механізмів довіри сучасного інформаційного суспільства. З урахуванням ідей М. Гайдегера, К.М. Маєр-

Абіха, Г. Йонаса та ін., показано кризові підстави довіри та обґрунтовано потребу формування принципу відповідальності в умовах тотальної експансії техніки, неосяжні масштаби впливу якої на свідомість, життя та природу значно проблематизують екзистенційні підстави довіри, актуалізуючи посилення відповідальності за майбутнє.

У *підрозділі 6.2. «Довіра до майбутнього людини XXI століття»* продовжено аналіз кризових тематичних контекстів занепокоєння майбутнім та з'ясовано прогностичні ефекти філософії довіри в контексті аналізу структур взаємної інтерполяції часових горизонтів минулого, теперішнього та майбутнього. На основі ідей екзистенційної аналітики часовості М. Гайдегера реконструйовано темпоральні особливості довіри у часових екстазах взаємозумовленості настання, колишності та актуальності. Встановлено, що екзистенційний варіант часовості задає формати прогностичності в модусах присутності можливості, її актуалізації, наявності в турботі та довірі як уже-буття-поперед-себе-у-світі. Однією з виразних тенденцій сучасної темпоральної культури визначено своєрідний культ швидкості, тотального оновлення та неконтрольованого прискорення, що ускладнює проблематику підготовки до майбутнього та відповідальності за майбутнє, яке виходить з-під контролю, нівелює базові цінності, віртуалізує та гібридизує узвичаєні соціальні практики, посилюючи кризову динаміку в темпоральних викликах сингулярності. Виявляючи інституційні (зворотні) та індивідуальні (незворотні) прояви рутинізації та структурації соціальних взаємодій, досліджено антропологічні контексти соціального часу, що дозволило окреслити темпоральні виміри філософії довіри в таких методологічних позиціях: з орієнтацією на *минуле* (оприявнюючи тенденції та закономірності обґрунтування історичних контекстів соціального буття, з урахуванням питань ідентичності, соціальної пам'яті, культурної травми тощо) та з орієнтацією на *майбутнє* (досліджуючи прогностичні аспекти вірогідного можливого стану чи моделі соціального життя, фіксуючи життєздатність та повторюваність певних закономірностей у часовому потоці, з урахуванням як часових горизонтів майбутнього, так і своєрідної ритмізації соціального життя).

Підрозділ 6.3. «Глобальні та глокальні контексти проблематизації довіри» присвячено аналізу динаміки змін у джерелах та проявах довіри в контексті окреслення глобально-глокальних контурів сучасності, що уможливило дослідження проблеми амбівалентності ідентичності (планетарної і національної, релігійної та атеїстичної, традиційної та сучасної) в умовах різноманітності культур і життєвих світів, дисбалансу універсального і унікального, змін в горизонтах взаємодій системи і середовища, динамічної мобільності, економічної поляризації тощо. З урахуванням ідей Р. Робертсона, З. Баумана, Е. Гіденса, М. Мафесолі та ін., в якості виклику глобалізації, реакції на глобалізацію, а також як паралельний з глобалізацією процес розглянуто концепт глокалізації, який постає у формі захисної реакції на уніфікацію і протидії «стиранню відмінностей», редукції складнощів глобалізації, маргіналізації чи вимушеної ізоляції. З'ясовано, що глокалізація, зберігаючи значущість локально-культурного контексту, повертає людину у сферу знайомих смислів, дієвих стандартів і правил та більш-менш певних гарантій, здійснюваних етосом локальної спільноти, що постає додатковими гарантіями для відновлення культури довіри, базованої на традиційних ідентичностях та розміреності соціального часу. Як приклад

глокальної реакції на глобалізацію розглянуто явище неутрайбалізму, що ілюструє формування нової мережевої соціальності на основі вільного вибору культурних цінностей та пропаганди культурно «близького» способу життя, актуалізуючи потребу повернення традиційних форм ідентичності та втрачених очевидностей життєвого світу, забезпечуючи органічний зв'язок та горизонтальну довіру завдяки емпатійній товариськості і актуалізованому почуттю приналежності та співпереживання.

В *підрозділі 6.4. «Концептуалізація вразливості довіри в умовах глобалізації та інформатизації»* обґрунтовано ціннісні засади трансформацій довіри в сучасному світі доби глобалізації та виявлено чинники вразливості довіри в умовах розширення маніпулятивних можливостей інформаційного суспільства, актуалізуючи проблематику формулювання нових етичних принципів сучасності та культури критичного мислення. Відтак запропоновано респонзивну тематизацію довіри в термінах ризикогенної благоорієнтованої дії, обумовленої непрозорістю намірів, початковою свободою і неконтрольованістю дій Іншого (як персоніфікованого, так і деперсоніфікованого), демонструючи прийняття власної вразливості як стратегії дії «попри те, що...». Така розширена стратегія, метафорично увиразнена як *«каталізатор можливостей»*, дає можливість виокремити деякі тенденції появи інституційних форм підтримки довіри і зниження її вразливості в глобальному масштабі за рахунок формування дієвих міжнародних структур, ресурсних та репутаційних мереж глобального громадянського суспільства, поширення цінностей етики відповідальності та взаємодопомоги. Особливу увагу приділено аналізу трансформації соціальної реальності в контексті нових можливостей і загроз технологій Big Data в онтологічному, гносеологічному і етичному ракурсах. Показано, що в умовах стрімкого розширення маніпуляційних можливостей сучасного інформаційного суспільства необхідне оптимальне співвідношення активної довіри і обґрунтованої недовіри у стратегіях суспільної та індивідуальної самореалізації.

У *підрозділі 6.5. «Універсальність мови довіри у вирішенні соціальних конфліктів»* розглянуто стабілізаційно-регулятивний потенціал комунікативних стратегій довіри у вирішенні соціальних конфліктів з урахуванням пріоритетів самовираження, свободи вибору, людського розвитку. На основі методологічного потенціалу комунікативної практичної філософії та аналітичної психології здійснено аналіз конструктивних ефектів вирішення соціальних конфліктів у перспективі пошуку шляхів ціннісного узгодження плюралістичного суспільства та розширення практик ненасильницького спілкування. Доведено, що в сенсі гуманістичної самореалізації довіра як благоорієнтована дія та ціннісна відповідь сприяє мінімізації руйнівного потенціалу соціальних конфліктів, ініціюючи пошук смислових горизонтів порозуміння, ціннісної відкритості, утвердження норм морального добра, взаємного визнання та етосу турботи, демонструючи потребу у перевазі норм культури миру, ненасильницького спілкування, пріоритетів відкритого суспільства.

У *підрозділі 6.6. «Комунікативні технології медіадовіри в сучасному інформаційному суспільстві»* здійснено концептуальний аналіз специфіки функціонування медіадовіри в умовах інформатизації суспільства. Медіадовіру

охарактеризовано в аспекті аналізу відносин відкритої інформаційної взаємодії та готовності сприйняття нової медіареальності в опосередкованому комунікативними технологіями соціокультурному просторі в умовах значного зниження можливостей контролю та перевірки, що значно проблематизується в контексті поширення практик постправди та вдосконалення сучасних технологій пропаганди. Доведено, що механізм довіри іманентно включений у саму суть медіа, уможливаючи комунікативні ефекти взаємопорозуміння та стратегічні пріоритети пропаганди смислів. Виявлено конструктивні та деструктивні ефекти комунікативних практик медіадовіри в контексті аналізу комунікативної та стратегічної дії. Особливу увагу приділено визначенню маніпулятивних контекстів довіри у формуванні суспільної думки, обґрунтовуючи потребу розробки засобів протистояння маніпулятивним стратегіям та формування свідомої довіри на основі практик критичного мислення. Окреслено підстави та маркери вразливості медіадовіри, маніпулятивних можливостей медіавпливів, практик постправди та симуляції достовірності інформації, виокремлюючи інтегративний, мобілізаційний, легітимативний, мережевий ефекти.

У **Висновках** представлено основні результати дослідження, які відповідають меті та завданням роботи, висвітлюють наукову новизну та відображають загальну структуру роботи. Здійснене комплексне соціально-філософське дослідження довіри як ціннісної основи соціальної взаємодії дало можливість виявити концептуальну основу та аксіологічне підґрунтя довіри, окреслити суспільні прояви та проаналізувати перспективи довіри і недовіри в сучасному суспільстві доби глобалізації та інформатизації. Як аналітичну модель довіри в роботі реалізовано трьохаспектний підхід експлікації концептуальної та функціональної специфіки довіри: як концепту, явища та міри соціальності, що уможливило виокремлення специфічних категоріальних ознак довіри як форми респонзивної соціальної активності з урахуванням семантичної близькості зі спорідненими категоріями визнання, відповідальності, справедливості, солідарності, а також сприяло досягненню амбівалентних функціональних ефектів довіри в їх якісних та кількісних проявах в динаміці соціальних змін.

На підставі генеалогічного аналізу історико-філософських витоків проблеми довіри з'ясовано, що ідея довіри має доволі слабку концептуалізацію в історії філософської думки, постаючи переважно в контексті аналізу споріднених категорій, насамперед – віри, відповідальності, авторитету, справедливості тощо. Застосування саме генеалогічного підходу уможливило виявлення культурно-історичного контексту суперечливих проявів довіри в умовах конфлікту потреб та інтересів в мінливих економічних та політичних умовах, зокрема, в перспективах епістемологічної вірогідності та суміщення етосів зобов'язання і піклування, що конкретизується в сучасному дискурсі справедливості та соціальної відповідальності. Подальші неklasичні філософські інтерпретації соціальності сприяють зміщенню аксіологічних перспектив аналізу довіри в бік філософії підозри, що увиразнює питання кризи довіри в контексті ідеологічних маніпуляцій, втрати довіри до традиційних цінностей та руйнації звичних авторитетів, ілюзорності раціональних засад соціального впорядкування та зміщення локусів соціального контролю.

Етико-екзистенціальний дискурс довіри продовжує кризову тематизацію довіри в онтологічному та епістемологічному аспектах аналізу процесів втрати (і можливих шляхів породження) довіри, виснаження її ресурсів в контексті проблематизації підстав достовірності істини і очевидності досвіду в конструюванні інтерсуб'єктивного простору взаємодій, звичний статус яких піддається радикальному сумніву і регресивному аналізу. Водночас екзистенціальна аналітика довіри доводить і евристичні методологічні перспективи в сенсі пошуку основ для подолання песимізму та реалізації гуманістичного потенціалу, виявлення нових смислових орієнтирів ціннісного узгодження та вибудови справжньої комунікації, що сприяє появі нових синергійних ефектів філософії довіри в сучасному світі. Власне гуманістичний потенціал довіри зберігає лише за умови утвердження суб'єкт-суб'єктного принципу комунікативної взаємодії, спрямованої на самовиявлення та відповідальну самореалізацію в комунікативних інтенціях взаємовизнання та порозуміння на основі внутрішньої свободи, і аж ніяк не шляхом маніпуляцій та законтракованих калькуляцій омріяних вигод і можливих збитків.

Міждисциплінарний ракурс філософії довіри розкриває ціннісно-нормативну та соціокультурну динаміку довіри як закономірної реакції на ускладнення сучасного соціуму, що конкретизується в термінах подвійної контингентності, відносної поінформованості, соціальної складності, невизначеності взаємодій, рольової диференціації, комплексності та самореферентності. Саме завдяки селективній спроможності синергійної стабілізації очікувань та акцентуації системної взаємозалежності довіра визначається як редукація соціальної складності, розширюючи потенціал інтегративних взаємодій та стимулюючи появу ціннісно-нормативних чинників культури довіри.

Розкриття концептуального змісту довіри через *фідучіарні експектації* та *конститутивні очікування* (намірів, компетентності та безпеки, які, відповідно, реалізуються на міжособистісному, інституційному та системному рівнях) конкретизує фонові припущення неопортуністичності та дотичності спільних інтересів у виконанні життєвих функцій, зумовлюючи ціннісні формати визначеного способу поведінки відповідно до вимог належного виконання соціальної ролі та розумної турботи, поєднуючи етоси зобов'язання та піклування у комплементарності суб'єктивних уявлень про адресатів довіри як гідних її (*trustworthiness*) з об'єктивно наявними у них властивостями (*trustability*), що й уможлиблює успішні практики взаємоузгодження соціальних взаємодій в тривалій перспективі.

Принципи толерантності, справедливості та відповідальності постають базовими умовами становлення культури довіри, забезпечуючи ціннісне узгодження в умовах розмаїття потреб і інтересів та солідарну взаємодію у підтримці колективних зобов'язань піклуватись про майбутнє (включно з турботою про довкілля). Аналіз амбівалентності проявів та суперечливих наслідків довіри дозволяє зробити висновки про те, що і довіра, і недовіра є необхідними елементами життя сучасного соціуму, оскільки вони постають не валентно протилежними як позитивна (довіра) та негативна (недовіра) суспільні цінності, а взаємодоповнювальними, досить часто незалежними одна від одної категоріями,

оскільки виконують специфічні, необхідні в сучасному суспільстві функції (насамперед, екстравертивну та критичну).

Застосування респонзивної концепції ціннісної відповіді продемонструвало потенційну релевантність та узгоджувальні спроможності довіри: виправдана довіра є ціннісною відповіддю на виявлену довіру як акт, скерований в майбутнє, що сприяє розповсюдженню благоорієнтованої дії; зловживання ж довірою, її невиправдання є негативною важливістю, що зачіпає онтологічні підвалини людського життя, руйнуючи відчуття надійності та захищеності. В цілому респонзивна концепція довіри уможливила осмислення конструктивних та деструктивних ефектів спрямованості реакції на вияв довіри як відповіді на моральну або морально значущу цінність у антропологічному ракурсі реверсивності соціальних залежностей та моральних належностей.

Проведений аналіз довіри як ціннісної основи узгодження спільного блага з індивідуалістичними інтересами дає підстави стверджувати, що довіра як основа спільнотної згуртованості та нормативного порозуміння з часом отримує концептуалізоване вираження в теоріях соціального капіталу та громадянської активності, що сприяє також актуалізації дієвості продуктивної недовіри як громадянського механізму контролю над якістю здійснення владних повноважень. Відтак серед найважливіших суспільних функцій довіри виокремлено *легітимативну* та *інтегративну*, що дає підстави конкретизувати синергійні прояви інституційної довіри в аспекті підтримки, визнання (надійності, законності, компетентності, авторитетності), обґрунтованого виправдання, преференцій, репутаційного барометра, передачі повноважень тощо. Водночас, поряд з надзвичайно продуктивними синергійними ефектами, довіра може здійснювати і деструктивний вплив на соціум. Серед найбільш виразних негативних суспільних функцій довіри визначено стагнаційну та конформістську, які зумовлені специфікою некритичної довіри в аспекті пасивного покладання на волю іншого, безвідповідальності, соціальної апатії, безумовної покори, патерналізму тощо.

В аспекті виявлення аксіологічних та комунікативних джерел довіри як етико-екзистенційної упевненості в горизонтах життєвих очевидностей однією з важливих концептуальних ознак довіри виокремлено відкритість, яка передбачає особистісне розкриття та незворотність відвертості, що своєю чергою провокує ризиковість, крихкість і вразливість довіри, але також актуалізує ціннісні контексти взаємовизнання та взаємовідповідальності. Саме тому аналіз довіри в площині інтерсуб'єктивності дозволяє розглянути соціальну взаємодію в аксіології пріоритетів комунікативної дії, узаasadниченої суб'єкт-суб'єктивним відношенням з метою взаєморозуміння, у взаємозалежності і взаємодоповнювальності перспективи всіх з перспективою кожного. Обґрунтування комунікативної сутності довіри дає підстави визначити останню як комплементарний процес особистісної тематизації Іншого як гідного довіри, що, своєю чергою, спонукає його до відповідної поведінки, вияву очікуваних (довіропродукувальних) чеснот, що й зумовлює надання фідуціарності характеру парадигмальної дії.

Разом з тим експлікація довіри як ціннісної відповіді у перспективі синергійної взаємодії передбачає наявність у соціальній взаємодії не так механічної залежності чи очікуваних результатів в аспекті адаптивних цінностей, як реалізацію

універсальних ціннісних детермінант довіри в сенсі усвідомлення значущості предметів довіри, визнання суб'єктів довіри здатними виконати зобов'язання належним чином в актуалізованому прояві турботи, піклування та взаємної відповідальності. Відтак як концепт, що маніфестує себе через сукупність смислів соціальної надійності, екзистенційної безпеки та узгоджувальної відповідальності, довіра в цілому реалізує оптимістичну інтенцію соціально-позитивної значущості.

Легітимативний потенціал конкретизується в подоланні уповноважувальної концептуалізації довіри як *преференції*, що відповідає суті стратегічної дії, спрямованої на досягнення партикулярних цілей. Натомість пропонується *діалогічна* концептуалізація довіри як комунікативної дії у ціннісних перспективах досягнення порозуміння в ході зацікавленої співучасті та аргументативного дискурсу. Водночас діалогічна тематизація становлення інституцій деліберативної демократії потребує впровадження принципу *ліберальної недовіри*, яка постає узгоджувальною стратегією суспільного контролю за здійсненням влади та реалізацією публічної політики, що актуалізується не лише як громадянська спроможність, а й як прагнення виявляти цю спроможність та конвертувати у синергію громадянської активності.

Взаємозалежність у соціальних перспективах та ретроспективах зумовлює включення до концептуальних ознак довіри специфічної *фідучіарної темпоральності* у модусах вибору, вияву та реалізації очікувань. «Середовище» культури довіри залежить від смислових контекстів соціальної пам'яті у модусах відтворення пережитого та від специфіки колективної ідентичності, яка забезпечує взаємність і солідарність у визнанні спільних цінностей та дієвість правил у нормативному кліматі культури довіри. Таке «утримане в теперішньому» минуле (з урахуванням інтенцій збереження та забуття) впроваджується в актуальні соціальні практики (насамперед, комеморативні), сприяючи соціалізації та ідентифікації в генераційній взаємодії, водночас проблематизуючи узвичаєну легітимацію. Ознакою подолання культурної травми (зокрема, тоталітарного минулого) стають якісні ціннісні перетворення, які орієнтують на нові цілі та стратегії суспільного розвитку, зумовлюючи застосування більш гнучких методів роботи з травматичним минулим.

Процес становлення культури довіри як узгодження цінностей самореалізації передбачає розповсюдження пріоритетів свободи вибору, толерантності, усвідомленого внутрішнього переконання (на відміну від зовнішнього примусу), особистої незалежності, дієвої активності та відповідальності за власне життя, актуалізуючи емерджентні властивості взаємозалежності соціальних взаємодій на агентурному, структурному та культурному рівнях. Відтак ціннісна емансипація особистого визнання та відповідальності за власне життя стає однією з умов ціннісної емансипації соціуму та держави, що уможливорює формування дієвої правової держави та ефективних структур громадянського суспільства (як суспільства узгодженого втілення економіки окремоті з пріоритетами самореалізаційної динаміки).

Звернення до кризових контекстів довіри в умовах глобалізованого та технізованого світу виявляє передумови для розуміння трансформацій довіри як динамічного та індикативного явища сучасності, маркерами вразливості якого є як амбівалентність самої довіри в аспекті мінімізації ризику та водночас продукування

ризик, так і принципова непередбачуваність намірів та мотивів, відкритість до нерегульованих спільнотою впливів непевного Іншого, вдосконалення маніпулятивних технологій тощо. Відтак традиційне трактування довіри в термінах технічної компетентності, стратегії позитивного мислення та соціальної приналежності до знайомого безпеченого середовища видається недостатнім, оскільки сфера сучасних відносин довіри передбачає більш складний спектр суб'єктивних і об'єктивних умов, враховуючи також локуси їх культурно-середовищних складників та тенденції неоднозначних глобальних впливів. З'ясовано, що однією з відчутних підстав кризовості довіри в сучасному світі постає невизначеність майбутнього, що значно проблематизується в умовах культу швидкості та тотального оновлення, посилюючи кризову динаміку довіри в темпоральних викликах сингулярності.

Методологічною перевагою цієї роботи є спроба реконцептуалізації довіри в аспекті можливостей обґрунтування підстав довіри не лише зі стратегічних позицій цілераціональності, з системними потребами результативності та суб'єкт-об'єктивними відношеннями, а й з урахуванням комунікативних настанов ціннісно-раціональної дії, спрямованої на порозуміння та узагодичної суб'єкт-суб'єктивними відношеннями життєвіту. Тому одним з важливих висновків представленого дослідження є виявлення властивих довірі комунікативних ефектів порозуміння та узгоджувальної основи ненасильницької взаємодії, що постає практичним чинником особистісної самореалізації та суспільного впорядкування шляхом впровадження принципів взаємної відповідальності та активної толерантності, емпатії, визнання Іншого та сприятливого до саморозкриття діалогу. Радіус культури довіри, концептуалізованої як темпоральний процес соціальної тяглості, «нашарування» успішного досвіду довіри (від минулого через теперішнє до майбутнього) та кодифікації його в правила, формування громадянської ідентичності тощо, потребує розширення до глобальних спільнот, уможливлуючись завдяки узгодженості та збалансованості структурних та персональних ресурсів, реалізуючи ціннісно-нормативний, організаційний та соціокультурний виміри суспільного буття.

Таким чином, в сучасній цивілізації, розглянутій в суперечливих інтерпретативних спроможностях сучасного філософського дискурсу як «спільнота взаємозалежності та єдиної долі», «спільнота мережевої взаємодії», «спільнота споживання», «спільнота насильства та маніпуляції» тощо, з'являються нові форми та масштаби соціальних взаємодій і протистоянь, що, з одного боку, значно проблематизує довіру, кризовість якої супроводжується посиленням тривожності, розчарування, підозрілості, а з іншого – актуалізує комунікативне підґрунтя філософії довіри як головної парадигми цивілізаційного розвитку та синергійного механізму соціального узгодження і ціннісної відкритості з урахуванням глобальних взаємозалежностей та макроетичного виміру питань збереження природи, людства та створення гідного людини соціального середовища. Потреба формування культури довіри на рівні світової спільноти значно загострюється в контексті відповіді на головний виклик сучасної цивілізації – збереження людства як спільноти, що має гуманні орієнтири та базується на постматеріалістичних цінностях (людяності, солідарності, справедливості, толерантності, відповідальності (зокрема, екологічної)), які в нових умовах отримують нові масштаби та сфери

втілення в контексті появи актуальних імперативів сучасності. Подальші дослідження передбачають аналіз синергійних перспектив культури довіри в умовах формування нової соціальності інформаційного суспільства та становлення глобального громадянського суспільства з урахуванням методологічних настанов дискурсивної етики.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Кожем'якіна О.М. Довіра як ціннісна основа соціальної взаємодії: монографія. Черкаси: ФОП Гордієнко Є.І., 2019. 424 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Кожем'якіна О.М. Соціально-філософські аспекти взаємодії політичної довіри та відповідальності. Вісник Черкаського університету. Вип. 96. Серія «Філософія». Черкаси, 2006. С. 34 – 40.

3. Кожем'якіна О.М. Світоглядні засади етики відповідальності як концепції нової етики. Практична філософія. 2005. №2 (№16). С. 196 – 202.

4. Кожем'якіна О.М. Проблема дослідження феномену національного характеру. Практична філософія. 2005. №4 (№ 18). С. 126 – 135.

5. Кожем'якіна О.М. Парадигма довіри у філософії освіти. Вісник Дніпропетровського університету (Соціологія. Філософія. Політологія). Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2007. Вип. 15. С. 236 – 242.

6. Кожем'якіна О.М. Культура довіри як цінність громадянського суспільства. Практична філософія. 2008. №1. (№27). С. 93 – 99.

7. Кожем'якіна О.М. Довіра в контексті релігійної та філософської віри. Вісник Дніпропетровського університету (Соціологія. Філософія. Політологія). Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2008. Вип. 17. С. 150 – 155.

8. Кожем'якіна О.М. Раціональні та ірраціональні виміри феномену довіри. Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Випуск 412–413. Філософія. Чернівці: Рута, 2008. 239 с. С. 207 – 211

9. Кожем'якіна О.М. Довіра в динаміці соціальних змін. Філософські проблеми гуманітарних наук. 2010. № 18–19. С. 62 – 67.

10. Кожем'якіна О.М. Національно-культурне підґрунтя довіри: досвід Японії в трактовці Ф.Фукуями. Наука. Релігія. Суспільство. 2010. № 2. С. 284 – 289.

11. Кожем'якіна О.М. Легітимативний потенціал довіри в сучасному глобалізованому соціумі. Практична філософія. 2011. № 2. С. 153 – 160.

12. Кожем'якіна О.М. Сміх як джерело довіри до життя. Докса. 2011. Вип.16. С. 94–100.

13. Кожем'якіна О.М. Довіра до іншого в контексті монадологічної інтерсуб'єктивності. Totallogy–XXI. Постнекласичні дослідження. № 28. Київ: ЦГО НАН України. 2012. С. 240 – 248.

14. Кожем'якіна О.М. Феномен визнання як ціннісне підґрунтя довіри. Практична філософія. 2012. № 3. С. 48–54.

15. Кожем'якіна О.М. Діалогічне підґрунтя сміху в мережах розуміння Іншого. Докса. 2012. Вип.1 (17). С. 16–21.

16. Кожем'якіна О.М. Довіра до майбутнього людини ХХІ століття. Філософія науки: традиції та інновації. 2013. № 1 (7). С. 142 – 150.

17. Кожем'якіна О.М. Суспільні функції довіри як ціннісної основи соціальної взаємодії. Мультиверсум. Філософський альманах. Вип. 1 (119). К., 2013. С. 227 – 230.

18. Кожем'якіна О.М. Феномен довіри в контексті проблеми соціального узгодження. Мультиверсум. Філософський альманах. Вип. 3 (121). К., 2013. С. 61 – 72.

19. Кожем'якіна О.М. Влада довіри як легітимація порядності та компетентності. Практична філософія. 2015. № 1. С. 8–13.

20. Кожем'якіна О.М. Концептуалізація легітимативної функції політичної довіри в сучасному гуманітарному дискурсі. Докса. 2016. Вип.2 (26). С. 59–71.

21. Кожем'якіна О.М. Гендерні аспекти смислових комунікацій сміху. Докса. 2016. Вип.1 (25). С. 53–62.

22. Кожем'якіна О.М. Генеалогія феномена довіри: історико-філософський екскурс. Вісник Львівського університету. Серія філософські науки. 2017. Випуск 19. С. 19–26.

23. Кожем'якіна О.М. Культура довіри як репрезентація соціальної пам'яті. Докса. 2017. Вип 1 (27). С. 57–68.

24. Кожем'якіна О.М. Довіра до Іншого у парадигмі толерантності. Практична філософія. 2018. № 1 (№ 67). С. 16–25.

25. Кожем'якіна О.М. Маніпулятивні ефекти сміху в дискурсі довіри. Докса. 2019. Вип. 1 (31). С. 120–132.

26. Кожем'якіна О.М. Архетип дому в глобально-глокальних конфігураціях сучасного міста. Докса. 2019. Вип. 2 (32). С. 100–111.

Статті, опубліковані за кордоном та у наукових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

27. Кожемякина О.Н. Дискурс доверия в экзистенциальной философии. Весті Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук. 2018. № 4. Т. 63. С. 409–417. (база РИНЦ)

28. Кожемякина О.Н. Принцип солидарности в культуре доверия: социально–философский контекст [Електронний ресурс]. *Studia Humanitatis*. 2015. № 4. (база РИНЦ, Index Copernicus, InfoBase Index)

29. Кожемякина О.Н. Концептуализация уязвимости доверия в условиях глобализации и информатизации. Весті Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук. 2017. № 3. С. 14–24. (база РИНЦ)

30. Kozhemiakina O. Stability in an unstable world: new challenges and opportunities for the philosophy of trust. *International Relations Review*. 2019 (4). С. 264–275.

31. Кожем'якіна О.М. Проблема довіри в контексті викликів сучасної цивілізації. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Філософія. Політологія». № 3 (113). 2013. С. 54 – 58. (база РИНЦ)

32. Кожем'якіна О.М. Комунікативні детермінанти медіадовіри в сучасному інформаційному суспільстві. Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. К., 2018. Випуск 129. С. 179–184. (бази Google Scholar; Index Copernicus; EBSCO Publishing, Inc.; SIS (Scientific Indexing Services); InfoBase Index)

33. Кожем'якіна О.М. Цінність довіри у філософії особистісної та суспільної самореалізації. Гуманітарні студії. Збірник наукових праць. 2017. Вип. 29. С. 61–71. (база РИНЦ)

Інші публікації

34. Кожем'якіна О.М. Довіра та соціальний капітал: просторова ціннісно–нормативна інтерпретація. Демографія та соціальна економіка. 2016. № 1(26). С. 118–131. (Index Copernicus, Scientific Indexing Services, Polish Scholarly Bibliography, Ulrich's Periodicals Directory, WorldCat)

35. Kozhemiakina O. Language of trust in resolving of social conflicts (archetypal approach). Public management. 2017 – # 3 (8). С.102–112. (Index Copernicus, РИНЦ)

36. Кожем'якіна О.М. Категорія довіри в європейській культурі. Наукові записки Українського католицького університету. Число III. Серія Філософія, випуск I. Львів, УКУ, 2012. С. 207 – 217

37. Кожем'якіна О.М. Довіра як моральна цінність в християнській етиці Дітріха фон Гільдебранда. Історія релігій в Україні: науковий щорічник / упоряд. О.Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич. Л.: Інститут релігієзнавства – філія Львівського музею історії релігії; вид–во «Логос», 2011. Книга II. С. 126 – 132.

38. Кожем'якіна О.М. Феномен інституціональної та генералізованої довіри: спроба категоріального аналізу. Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Випуск 40–2. Донецьк, ДонНТУ, 2011. С. 114 –124.

39. Кожем'якіна О.М. Ціннісно-сміслові засади філософії довіри. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Шевченка. Вип. 95. Чернігів: ЧНПУ, 2011. (Серія: філософські науки). С. 213 – 216.

40. Кожем'якіна О.М. Визнання Іншого та релігійна толерантність в сучасному глобалізованому соціумі // Історія релігій в Україні: науковий щорічник / упоряд. О.Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич. – Л.: Інститут релігієзнавства – філія Львівського музею історії релігії; вид–во «Логос», 2012. Книга II. Частина 2: Філософія. Політологія. Частина 3: Сакральне мистецтво. С. 86 – 95.

41. Кожем'якіна О.М. Довіра та національна ідентичність в умовах мультикультуралізму. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культурологія». Випуск 14. Частина 1. Острог, 2014. С. 255 – 265.

42. Кожем'якіна О.М. Архетипні засади концептуалізації довіри як категорії соціосинергетики. Публічне управління : теорія та практика : збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління: Спеціальний випуск. X.: Вид–во “ДокНаукДержУпр”, 2015. С. 156 – 162.

Публікації за матеріалами конференцій:

43. Кожем'якіна О.М. Довіра як образ віри у філософській антропології Мартіна Бубера. Філософсько-антропологічні читання: творча спадщина

В.І.Шинкарука та сьогодні (до 80-ліття від дня народження). Частина 1. Зб. наук. праць. Філософські діалоги'2010. К., 2010. С. 271 – 276.

44. Кожем'якіна О.М. Культура довіри та принцип відповідальності в динаміці сучасного суспільного розвитку. Людина. Історія. Розум: за матеріалами філософських читань пам'яті І.В. Бойченка. Зб. наук. праць. Філософські діалоги'2011. К., 2011. С. 409 – 419.

45. Кожем'якіна О.М. Ціннісне підґрунтя трансцендентальної довіри. Гуманітарно-наукове знання: становлення парадигми. Матеріали Міжнародної наукової конференції 7–8 жовтня 2011 р. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. С. 388 – 390.

46. Кожем'якіна О.М. Феномен визнання у вимірах філософії довіри. Дні науки філософського факультету – 2012: Міжнародна наукова конференція (18–19 квітня 2012 року): Матеріали доповідей та виступів. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. Ч. 7. С. 88 – 90.

47. Кожем'якіна О.М. Феноменологія довіри як модусу соціального буття. Гуманітарно-наукове знання: дисциплінарні матриці. Матеріали міжнар. наук. конф. (Чернівці, 9–10 жовтня 2015 р.). Чернівці, Чернівецький нац. ун-т, 2015. С. 236 –240.

48. Кожем'якіна О.М. Стратегії довіри в глобальному вимірі фінансової цивілізації. Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей: зб. наук. праць / Редкол.; відп. секретар З.Е.Скринник. К.: УБС НБУ, 2015. С. 190 – 198.

49. Кожем'якіна О.М. Синергетичний потенціал довіри. Філософія: між природничими та гуманітарними науками. Тези одинадцятої міжнародної наукової конференції «Філософія. Нове покоління» (Київ, НаУКМА, 24–25 березня 2016 року) / упоряд. О. Слободян. К.: «Києво–Могилянська академія», 2016. С. 91 – 94.

50. Кожем'якіна О.М. Глокальні тенденції глобалізації. Національні культури у глобалізованому світі: зб. матеріалів Всеукр. наук.–практ. конф., м. Київ, 6–7 квітня 2017 р. К.: КНУКіМ, 2017. С. 58 – 60.

51. Кожем'якіна О.М. Феномен довіри в філософії господарства. «Читання пам'яті Івана Бойченка – 2017. Людина. Історія. Господарство», Всеукр. круглий стіл (2017; Київ): [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А.Є. Конверський [та ін.]. К.: Знання України, 2017. С. 45 – 47.

52. Кожем'якіна О.М. Трансформації довіри в легітимізації криптовалюти. Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей (2018): зб. наук. праць / редкол.; відп. секр. З.Е. Скринник. К.: ДВНЗ УБС, 2018. С. 264 – 268.

53. Кожем'якіна О.М. Політика «нульової толерантності»: становлення концепту. Соціальні та гуманітарні технології: філософсько-освітній аспект (Матеріали V науково-практичної конференції (28-29 березня 2019 року, м. Черкаси) / Упоряд. Т.О. Дроздова. Черкаси: ФОП Гордієнко Є.І., 2019. С. 38 – 41.

54. Кожем'якіна О.М. (Не)довіра пам'яті в процесах конструювання, інтерпретації, фабрикації минулого. Матеріали III–VI Всеукраїнських науково-практичних конференцій «Політика пам'яті в теоретичному та практичному вимірах» (Рівне, 2016–2019 рр.). Рівне, Волинські береги, 2019. С. 46 – 50.

АНОТАЦІЇ

Кожем'якіна О.М. Довіра як ціннісна основа соціальної взаємодії. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Черкаський державний технологічний університет МОН України. Інститут філософії імені Г.С. Сковороди Національної Академії Наук України, 2020.

У дисертаційному дослідженні здійснено комплексне соціально-філософське дослідження довіри як концепту, явища та міри соціальності. Запропонована авторська концептуалізація довіри як соціально-інтегративного складника та узгоджувального ціннісно-нормативного орієнтира соціальної взаємодії в динаміці соціальних змін. З урахуванням ідей комунікативної практичної філософії, соціосинергетики, феноменології, герменевтики, етнометодології, соціального конструктивізму тощо здійснено поняттєво-аргументативний і функціональний аналіз категорії довіри та виявлено її легітимативний, інтегративний, екстравертивний, самоорганізаційний і самореалізаційний потенціал в глобально-глокальних трансформаціях сучасності. Сформульовано респонзивну концепцію довіри як ціннісної відповіді, що уможливило осмислення конструктивних та деструктивних ефектів спрямованості реакції на вияв довіри як відповіді на цінність. Запропоновано категоріальну концептуалізацію довіри в термінах соціальної надійності, екзистенційної безпеки, взаємної відповідальності, фідучіарної компетентності та нормативної передбачуваності в контексті аналізу моральних та прагматичних детермінант соціальної взаємодії. Обґрунтовано аксіологічну значущість визнання та відповідальності як основи відносин між суб'єктами довіри у їх взаємній ціннісній спрямованості та самореалізаційній динаміці, виявляючи концептуальну дотичність, семантичні перехрещення та взаємну конвертованість категорій довіри, справедливості, толерантності та відповідальності в методологічних перспективах комунікативної практичної філософії.

Ключові слова: довіра, цінність, соціальна взаємодія, ризик, культура довіри, ціннісна відповідь, визнання, відповідальність, солідарність, ідентичність, легітимація.

Кожемякина О.Н. Доверие как ценностное основание социального взаимодействия. - Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.03 - социальная философия и философия истории. – Черкасский государственный технологический университет МОН Украины. Институт философии имени Г.С. Сковороды НАН Украины, 2020.

В диссертационном исследовании осуществлено комплексное социально-философское исследование доверия как концепта, явления и меры социальности. Разработана авторская концептуализация доверия как социально-интегративного компонента и гармонизирующего ценностно-нормативного ориентира социального взаимодействия в динамике социальных изменений. С учетом идей коммуникативной практической философии, социосинергетики, феноменологии, герменевтики, этнометодологии, социального конструктивизма и т.д. осуществлено понятийно-аргументативный и функциональный анализ категории доверия и

выявлены ее легитимативный, интегративный, экстравертивный, самоорганизационный и самореализационный потенциал в глобально-глокальных трансформациях современности. Сформулирована респонзивная концепция доверия как ценностного ответа, что способствовало осмыслению конструктивных и деструктивных эффектов направленности реакций на проявления доверия как ответа на ценность. Предложено категориальную концептуализацию доверия в терминах социальной надежности, экзистенциальной безопасности, взаимной ответственности, фидуциарной компетентности и нормативной предсказуемости в контексте анализа моральных и прагматических детерминант социального взаимодействия. Проблематика ценностной и коммуникативной специфики доверия конкретизируется исследованием ее нацио- и социокультурных основ, выявлением оснований уязвимости в современном мире и перспектив формирования культуры доверия в условиях глобализации и информатизации на основе дискурсивной этики.

Ключевые слова: доверие, ценность, социальное взаимодействие, риск, культура доверия, ценностная ответ, признание, ответственность, солидарность, идентичность, легитимация.

Kozhemiakina O.M. Trust as a value base of social interaction. - Qualification scientific work as the manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophy Degree in specialty 09.00.03 - Social Philosophy and Philosophy of History. - Cherkassy State Technological University, MES of Ukraine. Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2020.

In the dissertation the complex social-philosophical study of trust as a concept, phenomenon and measure of sociality is carried out. The author's conceptualisation of trust as a socially-integrative component and a coherent value-normative orientation of social interaction in the dynamics of social change is proposed. Taking into account the ideas of communicative practical philosophy, socio-synergetics, phenomenology, hermeneutics, ethnomethodology, social constructivism, etc., a conceptual-argumentative and functional analysis of the category of trust has been carried out and its legitimate, extravertive, self-organizational transactionality is revealed. Categorical conceptualisation of trust in terms of social reliability, existential security, mutual responsibility, fiduciary competence and normative predictability in the context of the analysis of moral and pragmatic determinants of social interaction is proposed. The axiological significance of recognition and responsibility as the basis of relations between the subjects of trust in their mutual value orientation and self-realization dynamics is substantiated, revealing conceptual relevance, semantic crossings and mutual convertibility of categories of trust, fairness, tolerance and responsibility in the methodological perspectives of communicative practical philosophy.

A genealogical analysis of the problematization of trust has been carried out, which not only records the historical origins of trust, but also reveals "antinomies of trust", explicit and hidden factors of social activity, critical semantic disclosure of ambivalent manifestations and properties of trust / distrust. It is emphasized that in a traditional society, trust is a non-thematic social component of the cultural tradition and one of the necessary foundations of local social contexts, becoming an integral feature of uncritical ritualized ordering and community-controlled predictability of social interactions, which finds its original expression in modern postmodern practices of neo-tribalism as "living sociality" and energetic vitalism. The ethical-existential discourse of trust reveals a crisis

thematization of trust in the ontological and epistemological aspects of the analysis of the processes of loss (and possible ways of generating) of trust, the depletion of its resources in the context of problematization of the bases of truthfulness of truth, and evidence of experience in constructing an intersubjective space of interactions, whose habitual status is subject to radical doubt and regressive analysis. At the same time, in existential trust analytics are outlined the heuristic methodological perspectives in the sense of finding the foundations for overcoming pessimism, identifying new semantic landmarks of value alignment and building true communication that contributing to the emergence of new synergistic effects of the philosophy of trust in today's world.

Categorical interdependencies, semantic crossings, mutual convertibility and conceptual implication of trust and categories of recognition, tolerance, responsibility, justice, identity, solidarity are revealed. It is suggested to schematically represent the relationships between the trust entities in the form of a fiduciary triangle, which reflects the hermeneutics of trust in the possible attractions and expectations in the interdependence of the relationship of recognition, concern and significance. Therefore, trust is conceptualized as existential self-determination in the horizons of social reliability of the world and risky readiness for vulnerability, which is supported by a discursively coherent system of values and semantic filling of responsible self-realization in solidarity with the Other (near and distant, personified and disembodied). Trust in the Other is generally determined by a complementary measure of social reliability, which is specified in the combination of a complex of subjective ideas about him as worth of trust (trustworthiness) with his objectively available qualities (trustability), which also ensure the effectiveness of trust.

A responsive concept of trust as a value response was formulated, which made it possible to understand the constructive and destructive effects of the response orientation on the expression of trust in response to value. In the case of the expected positive-affirmative result, such an answer is itself of value, opening the person to the world and laying the foundations for further productive interactions in the aspect of the value basis of the formation of social capital; however, when the result of a trust relationship is in fact an act of denial, neglect, manipulation and destruction of expectations, such a response to the value of trust becomes evil precisely because of the negation of that value, which has a broad negative (protective) projection for further relationships. Therefore, as a concept that manifests itself through a set of orientative meanings of social reliability, existential security and reconciling responsibility, trust as a whole realizes the optimistic intention of socially positive significance. The problems of value and communicative specificity of trust are elaborated by the study of its national and sociocultural foundations, revealing the grounds of vulnerability in the modern world and the prospects of forming a culture of trust in the conditions of globalization and informatization on the basis of discursive ethics. Temporal features of trust are distinguished, illustrating the interdependence of social perspectives (in the aspect of trust in the future) and retrospectives (in the context of social memory discourse) and condition the inclusion of specific fiduciary temporality in conceptual features of trust.

Keywords: trust, value, social interaction, risk, culture of trust, value response, recognition, responsibility, solidarity, identity, legitimation.

Підписано до друку 29.07.2020.
Формат 60x84/16. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 1,9. Наклад 100 прим.

Видавець ФОП Гордієнко Є.І.

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників і
розповсюджувачів видавничої продукції*

Серія ДК № 4518 від 04.04.2013 р.

Україна, 18000, м. Черкаси, вул. Святотроїцька 73/3

тел./факс: (0472) 56-56-12, (067) 444-28-94

e-mail: book.druk@gmail.com